

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет географії, туризму та історії
Кафедра історії

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

Печеніна Н. А.

«___» _____ 20__ р.

Реєстраційний № _____

«___» _____ 20__ р.

ДЕМ'ЯН ДОЛОТІЙ: СТВОРЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ПОРТРЕТА
ОФЦЕРА АРМІЇ УНР

Кваліфікаційна робота магістранта
групи ЗІС-м-22

ступінь вищої освіти магістр

спеціальності 014.03 Середня освіта

(Історія)

Долотія Олександра Петровича

Керівник: к.пед.н., доцент Задорожна Л.В.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Члени ЕК _____

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Долотій Олександр Петрович, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав і не одержував недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Олександр Долотій

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ, ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ТА ІСТОРИОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ОФІЦЕРСТВА АРМІЇ УНР НА ПРИКЛАДІ ДЕМ'ЯНА ДОЛОТІЯ.....	9
1.1. Теоретичні засади дослідження проблеми українського офіцерства армії УНР на прикладі Дем'яна Долотія.....	9
1.2. Джерела з історії українського офіцерства армії УНР	12
1.3. Історіографія проблеми становлення українського офіцерства армії УНР на прикладі Дем'яна Долотія.....	15
Висновки до 1 розділу.....	18
РОЗДІЛ 2. ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ОФІЦЕРСТВА АРМІЇ УНР (1917-1921 РР.).....	20
2.1. Фактори становлення українського офіцерства у період національно- визвольних змагань 1917-1921 рр.....	20
2.2. Роль українського офіцерства у створенні національних збройних сил УНР.....	27
2.3. Дем'ян Долотій – офіцер армії УНР	32
Висновки до 2 розділу.....	42
РОЗДІЛ 3. СТВОРЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ПОРТЕРУ ОФІЦЕРА АРМІЇ УНР У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ.....	44
3.1. Аналіз педагогічного досвіду, методичних рекомендацій та нових підходів до створення історичних портретів у процесі навчання історії.....	44
3.2. Методика створення історичного портрету офіцера армії УНР Дем'яна Долотія у старшій профільній школі методом просопографії.....	50
Висновки до 3 розділу.....	56

ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	61
ДОДАТКИ.....	69

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗСПР – Збройні сили Півдня Росії

РІА – Російська імператорська армія

ЦДАВО – Центральний Державний Архів Вищих Органів Влади

ДАХО – Державний Архів Херсонської області

ДАДО – Державний Архів Дніпропетровської області

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження історії українських національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. дає підґрунтя для кращого розуміння нинішньої боротьби українців проти російської агресії. Прізвища борців за самостійність України початку ХХ ст. сьогодні фігурують у назвах численних українських бригад як військових з'єднань і добровольчих формувань. Це свідчить про неабиякий громадський запит на знання власної історії та міцну основу власної національної ідентичності. Одним із дослідницьких трендів, які сприяють задоволенню цього запиту, є дослідження біографічного типу на прикладі як видатних історичних постатей, так і рядових учасників Української революції 1917 – 1921 рр. Ця новітня парадигма дослідження української історії набуває різних форм: генеалогічних, краєзнавчих, регіональних і власне біографічних. Фокус уваги на людині розкриває нові грані історичної дійсності, сприяє формуванню ціннісних орієнтирів та історичного мислення молоді, виступає фундаментом для патріотичного і національного виховання.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у створенні історичного портрету офіцера армії УНР Дем'яна Долотія та розробці методики його використання при вивченні історії національно-визвольних змагань у старшій профільній школі.

Поставлена мета передбачає вирішення **дослідницьких завдань:**

- проаналізувати наукову літературу та джерела з проблеми історії діяльності армії УНР та історіографічну традицію розгляду цієї проблеми в історичній науці;

- простежити, які саме особливості становлення та діяльності офіцерства армії УНР сприяли формуванню українських національних сил у ході Української національно-визвольної революції 1917-1921 рр.;

- дослідити на основі передового педагогічного досвіду, як створюються і використовуються історичні портрети у процесі навчання історії;

- визначити методiku створення історичного портрету офіцера армії УНР Дем'яна Долотія у старшій профільній школі шляхом залучення інноваційних підходів.

Об'єктом дослідження є офіцерський корпус армії УНР та вивчення його ролі у ході Української національно-визвольної революції 1917-1921 рр. у старшій профільній школі.

Предметом дослідження є історичний портрет офіцера армії УНР Дем'яна Долотія та методика його створення.

Хронологічні межі остання чверть ХІХ ст. – перша половина ХХ ст.

Географічні межі складають регіони Східної та Західної Європи, обмежені територіями України, Польщі та Франції, а також регіон Далекого Сходу.

Методологічну основу роботи утворюють такі принципи: історизму, об'єктивності, системності, детермінізму; загальнонаукові і філософські методи: метод синтезу, герменевтичний метод, структурно-типологічний метод; історичні методи: історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний та наративний, або ідеографічний.

Наукова новизна результатів кваліфікаційної роботи полягає у наступному:

1. Вперше розглянуто біографію поручника УНР Дем'яна Долотія.
2. Доведено, що 74-ий Ставропольський піхотний полк РІА став одним із центрів українізації в армії Російської імперії, з лав якого вийшло декілька вищих офіцерів УНР.
3. Визначені дидактичні умови популяризації ролі українського офіцера армії УНР як складової національних сил Української національно-визвольної революції 1917-1921 рр. у старшій профільній школі.

Практичне значення дослідження полягає у розробці методичних рекомендацій до створення старшокласниками історичного портрету офіцера армії УНР, що сприятиме формуванню ціннісних орієнтирів та історичного мислення учнівської молоді в сучасній школі.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел загальною кількістю 73 позиції, з яких 13 джерел, а також 11 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ, ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ТА ІСТОРИОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ОФІЦЕРСТВА АРМІЇ УНР НА ПРИКЛАДІ ДЕМ'ЯНА ДОЛОТІЯ

1.1. Теоретичні засади дослідження проблеми українського офіцерства армії УНР на прикладі Дем'яна Долотія.

Загальновідомим є той факт, що методологічні настанови наукового дослідження передбачають у роботі історика різні підходи. Методологія нашого дослідження передбачає використання таких принципів:

- 1) історизму,
- 2) об'єктивності,
- 3) системності,
- 4) детермінізму.

Принцип історизму у нашому дослідженні допоміг нам зрозуміти, що сутність історичної події передбачає глибинне занурення в історичну епоху, що в роботі проявилось у широкому використанні джерел та спогадів учасників національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. В ході використання принципу історизму було розкрито причинно-наслідкові зв'язки між подіями: зокрема показано, що досвід учасників національно-визвольних змагань ґрунтувався на попередніх війнах, що вела Російська імперія: російсько-японській 1904 – 1905 рр. та Першій світовій 1914 – 1918 рр.

Принцип детермінізму як методологічний принцип був використаний нами в процесі аналізу таких суспільно-історичних явищ як війни: російсько-японська 1904 – 1905 рр., Перша світова 1914 – 1918 рр., Українська національно-визвольна революція 1917 – 1921 рр. Доля Дем'яна Долотія залежала від конкретних обставин дійсності, що обумовили його професійне зростання як військового спочатку в РІА, а потім як патріота України і офіцера армії УНР.

Принцип системності був використаний нами в процесі написання, як спроба розгляду суб'єкта в загальній системі об'єктів. Дем'ян Долотій, будучи спочатку рядовим РІА, а потім ставши унтер-офіцером і згодом офіцером, був фактично елементом громіздкої імперської системи, але не виявив бажання бути «простим гвинтиком», а вирішив змінити систему. Саме таку позицію ми побачили в реконструйованій нами біографії учасника національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр.

Принцип об'єктивності дозволив нам вписати біографію Дем'яна Долотія в контекст історичної епохи, розкрити діяльність особистості і показати, за яких умов звичайний солдат може двічі стати офіцером.

Отже, застосований нами комплекс методологічних принципів у нашому дослідженні дозволив обрати набір підходів, який уможливив досягнення поставлених наукової мети та завдань.

При вивченні проблеми українського офіцерства армії УНР на прикладі Дем'яна Долотія використовувалися такі методи дослідження:

1. Аналіз документальних джерел: використання архівних матеріалів, що склались з офіційних документів, наказів, нагородних листів та інших первинних джерел, пов'язаних з Дем'яном Долотієм, його діяльністю в РІА та армії УНР. Це дозволило нам отримати об'єктивну інформацію про різні етапи його служби в двох арміях, мотиви діяльності та внесок патріота у справу національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

2. Біографічні дослідження: вивчення життєвого шляху та діяльності Дем'яна Долотія, зокрема його участь у військових операціях, посади, заслуги та вплив на українське офіцерство. Це включає аналіз спогадів і фото джерел сучасників національно-визвольних змагань 1917 – 1921рр. та інших джерел, що дозволяють реконструювати його життєвий шлях та біографію.

3. Історіографічний аналіз: дослідження різних історичних джерел, публікацій, монографій та наукових статей, які стосуються проблеми українського офіцерства армії УНР та РІА. Цей метод дозволяє оцінити різні

підходи, тлумачення та думки дослідників щодо даної проблеми та позицію Д. Долотія в історичному контексті.

Принципи та підходи до написання роботи дозволили нам використати наступний комплекс методів:

1) загальнонаукові та філософські методи, які є теоретичними інструментами наукового дослідження: метод синтезу, герменевтичний метод, структурно-типологічний метод.

Метод синтезу дозволив поєднати історію РІА та історію армії УНР, побачити взаємозв'язок між формуваннями цих армій, оскільки велика кількість офіцерів-імперців свідомо стали українським елітними старшинами, тому це дозволило простежити за допомогою цього методу бойовий шлях Дем'яна Долотія від рядового РІА спочатку до офіцера РІА, а згодом до старшини УНР.

Герменевтичний метод був використаний для тлумачення першоджерел, їх розшифровки та аналізу, зокрема при аналізі наказів, повідомлень, облікових карток та інших документів як РІА, так і армії УНР.

Структурно-типологічний метод у нашому дослідженні використано для виявлення структури й організації армії РІА та Армії УНР, а також врахування історичного контексту того періоду, щоб краще зрозуміти проблеми та виклики, з якими стикалося українське офіцерство.

2) історичні методи, які є по суті спеціально-науковими інструментами для дослідження в галузі історії: історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний та наративний, або ідеографічний.

Історико-генетичний метод допоміг нам послідовно розкрити сутність проблеми формування українського війська, побачити причинно-наслідкові зв'язки між подіями та явищами, що дозволило реконструювати діяльність Дем'яна Долотія як солдата, унтер-офіцера, а потім офіцера РІА і його перехід на бік України в період національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр.

Історико-порівняльний метод дозволив нам визначити, які офіцери служили в 74-Ставропольському піхотному полку і стали вищими та середніми офіцерами і навіть генералами армії УНР.

Історико-типологічний метод був використаний нами для розрізнення в явищах та процесах, що переживало українське офіцерство в часи національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Типологізація звань військових у різні часи допомагає нам зрозуміти, яким чином ставали старшинами УНР та якими якостями людина повинна бути наділена.

Історико-системний метод за своєю суттю – це метод поглибленого аналізу суспільно-історичних систем, який розкриває механізми їх функціонування. За допомогою цього методу ми розглянули, як офіцерство РІА стало старшинами УНР.

Наративний, або ідеографічний, метод – допоміг нам побудувати цілісний текст про історичні події часів національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., поєднати джерельний опис та історіографію, а також використати історичні праці для написання роботи.

Таким чином, повний комплекс теоретико-методологічної бази дослідження дозволив нам використати весь набір необхідних підходів, принципів та методів наукового дослідження для реконструкції життєвого шляху та створення історичного портрету Дем'яна Долотія як офіцера армії УНР.

1.2. Джерела з історії українського офіцерства армії УНР

Джерельну базу нашого дослідження можна класифікувати таким чином:

1. Загальні праці з історії національних визвольних змагань 1917 – 1921 рр., які дають можливість побачити історичний контекст і слугують широким фундаментом для менш масштабних досліджень. Саме з них і починається ретельний пошук матеріалів для регіональної історії та біографістики.

2. Архівні матеріали з фондів ЦДАВО, ДАХО, ДАДО та інших архівних фондів, приватні колекції архівних фото та письмових джерел, в яких зосереджені відомості про учасників національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр.

Перші спроби описати проблему українського офіцерства армії УНР у період національно-визвольних змагань з'явилися ще у 20-ті роки ХХ ст., безпосередньо у самих учасників цих подій, які намагались переосмислити причини поразки Української революції. Отже, джерельною базою нашої роботи є мемуари провідних державників України та безпосередніх їх супротивників.

Так, Володимир Винниченко спробував у контексті переосмислення причин поразки національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. проаналізувати провальні заходи Симона Петлюри як військового командувача, вбачаючи головну причину програшу всіх війн Директорії у некерованому повстанському русі – «отаманщині» [16]. Саме недостатня увага до проблем української армії, формування стихійних, а не добровольчих загонів – «міліції» (ополчення, за визначенням Винниченка) і призвело до негативних наслідків, що проявилось у війнах армії УНР.

Доповнює політичними міркуваннями лідера Директорії праця І. Мазепи «Україна в огні й бурі революції», яка досить детально розглядає події національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. як на всій території України, так і, зокрема, на Катеринославщині. Не дивлячись на те, що І. Мазепа не був військовим, він доволі цікаво і детально описує військові дії в Україні та політичний контекст боротьби за державність [37].

Цікавими аналітичними викладками та яскравими епізодами з історії Української революції 1917 – 1921 рр. насичені спогади генерала УНР М.В. Омеляновича-Павленка. Автор вдало розкриває причини успіхів та невдач національно-визвольних змагань, доволі об'єктивно розглядає різні епізоди військових кампаній українських військ [44].

Унікальним джерелом дослідження періоду національно-визвольних змагань є спомини командира 1 кінного полку Чорних запорожців П. Дяченка, який у цікавих деталях передає атмосферу рядових учасників національно-визвольних змагань [24].

Безпосередньо джерелами з історії 3-ої Залізної дивізії є мемуари її командира О. Удовиченка (1887 – 1975) під назвою «Третя залізна дивізія. Матеріали до історії Війська Української Народної Республіки. Том I», де згадується у списках цього підрозділу Дем'ян Долотій. На фоні боротьби за державність О. Удовиченко описує фактори поразки і труднощі, з якими стикались воїни його підрозділу [70].

У науковій праці «Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917 – 1921)», своєрідному гранд-наративі, відомий історик проф. Я. Тинченко створює енциклопедію української військової еліти, що боронила Україну в часи національно-визвольних змагань. Описуючи карколомні моменти становлення старшин та офіцерів Армії УНР, відомий український дослідник створює і першу базу даних учасників національно-визвольних змагань [60]. Біографії 7 тисяч осіб, які були опубліковані у результаті наукових пошуків в архівах України та приватних колекціях, є безцінним вкладом у сучасну наукову парадигму новітньої української історії. Беззаперечною заслугою автора є збірка біографій українського офіцерства, яка дозволяє простежити шлях українських патріотів від російсько-японської війни 1904 – 1905 рр. до Другої світової. Саме завдяки архівним матеріалам і згадується Дем'ян Долотій у цій праці, зокрема на фото з приватних колекцій.

Архівні матеріали, зокрема з історії 3-ої Залізної дивізії, зосереджені на сайті бази даних учасників національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. «Імена самостійної України 1917 – 1924» благодійного фонду «Героїка». Там розташовані фото Дем'яна Долотія, списки старшин української армії та згадується його прізвище, ім'я і військова посада.

Унікальними копіями фото з сімейного архіву Долотіїв користувався автор даної магістерської, оскільки Олександр Долотій є прямим нащадком Дем'яна Долотія по батьківській лінії. Фото були передані родичами Дем'яна Долотія, а саме його внучатими племінниками, які проживають на території сучасної Франції.

Отже, стан джерельної бази з історії українського офіцерства армії УНР є доволі насиченим для вивчення цієї проблеми і являє собою:

1) загальні праці з історії національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр., які дозволяють реконструювати біографії українських офіцерів, у даному випадку Дем'яна Долотія.

2) архівні документи, які знаходяться в державних архівах і приватних колекціях.

3) опубліковані праці сучасних українських дослідників, які написані на основі опрацьованих і оприлюднених архівних даних.

1.3. Історіографія проблеми становлення українського офіцерства армії УНР на прикладі Дем'яна Долотія.

Відновлення справжньої історії України періоду національно-визвольних змагань розпочалось у 90-х роках ХХ ст. завдяки діяльності Павла Гай-Нижника, Романа Ковалю, Анатолія Руккаса, Ярослава Тинченка, Павла Подобєда та інших вітчизняних істориків. Саме їх діяльність у жанрі біографічних досліджень на тему вояків УНР та ЗУНР почала формувати нову парадигму історичного знання періоду Української революції 1917–1921 рр.

Надзвичайно перспективними та актуальними є праці відомого українського історика Ярослава Тинченка, який присвячує свої дослідження різним аспектам збройних сил України у період-національно-визвольних змагань. Так у двотомній монографії «Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917 – 1921)» автор простежує нелегкий шлях

офіцерства України від Руїни до національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.) [60].

Інша робота Я. Тинченка «Під зіркою Давида. Єврейські національні формування в Україні в 1917 – 1920 роках» дозволяє розглянути національно-визвольні змагання 1917–1921 рр. з іншого ракурсу: участі єврейських збройних формувань. Це безумовно є позитивним фактом в українській історіографії, адже саме таким чином історія України популяризується і в інших країнах та вписується у всесвітню історію. Участь євреїв у національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр. яскраво характеризує намір Директорії встановити демократичний правовий режим під час свого правління і дозволяє з іншої перспективи розглянути проблеми єврейських погромів на території України за тих часів [62].

Цікавим статистичним оглядом дієвої армії УНР Я. Тинченко розкриває проблеми формування, озброєння і комплектації уніформою української армії під час національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Позитивним моментом також є повний перелік частин після реорганізації армії УНР, що дозволило уточнювати які саме частини брали участь у конкретних військових діях [59].

Унікальним дослідженням з локальної історії у руслі вивчення національно-визвольних змагань є праця учня Я. Тинченка – українського історика П. Подобєда «З-під Конотопа до Аризони: невігадані історії вояків Армії УНР», у якій автор вписує історію міста Конотоп у вирій збройної боротьби за українську державність, доповнюючи біографічним списком вояків-конотопців. Це, зокрема, показує нелегку долю борців за свободу і незалежність України. Згадана наукова праця є фактично унікальним виданням з української біографістики, що розкриває історію простих вояків УНР на тлі боротьби за Україну, фокусуючи бази даних крізь призму регіональної історії [49].

Радянська історіографія була доволі стереотипною у цьому питанні, часто плутала факти і зображувала українське офіцерство суто в негативному

образі. Так, в офіційній історії Київського військового округу переплутані факти конфлікту між денікінськими військами та загонами УНР, що багато в чому знецінює її як історичне дослідження [28].

Доволі детальними є спогади радянського воєнно-начальника В. Антонова-Овсієнка, проте стереотипність та ідеологічність викладеного матеріалу змушує проводити постійну перевірку фактів, які подає автор. До того ж, війни з УНР зображуються побіжно, деталі стосуються тільки радянських військ, війська УНР характеризуються тільки як отаманські повстанські загопи так званих «петлюрівців» [2].

Іншою групою джерел є низка праць, що доволі побіжно висвітлюють українсько-білогвардійську війну, є спогади білогвардійських генералів. Так, спогади генерала О.С. Лукомського негативно висвітлюють Директорію та її захисників у руслі подій цієї війни з УНР. Автор був безпосередньо її учасником, обіймав деякий час посаду генерал-губернатора Одеського краю і сприймав українське офіцерство як ворогів [36].

Праця А. Денікіна «Вооруженные силы Юга России» розкриває стратегію і тактику російської Добровольчої армії, проте майже нічого не говорить про військові дії між УНР та ЗСПР, що є безумовним прорахунком автора, який навіть не проаналізував причини своїх поразок на військовому театрі бойових дій, де Україна була провідним напрямком. Загалом негативно Денікіним оцінюється роль Симона Петлюри та українське офіцерство загалом [23].

Діаспорна історіографія представлена знаковою роботою О. Субтельного «Україна: історія», яка на початку 90-х років стала концептуальною основою для формування парадигми національної історії. Недоліком цієї роботи можна вважати відсутність опису військових подій українсько-білогвардійської війни, проте політична історія розкрита досить вдало [57].

Не менш цікавою є виклад подій Української революції 1917–1921 рр. у Н. Полонської-Василенко. Перебіг подій боротьби за українську

державність детально описується у контексті соціальної історії українського народу, що є безумовним позитивним моментом. Проте авторка майже не висвітлює військові дії та операції українських військ в українсько-білогвардійській війні і мало розкриває роль українського офіцерства [50].

Новітня українська історіографія фактично обґрунтувала українсько-білогвардійську війну як проблему в історичній науці. Так, доволі потужною є монографія Володимира Ковальчука «Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське збройне протистояння», у якій автор намагався розкрити у повному обсязі причини, характер, основні етапи війни.

Вражає і джерельна та історіографічна база дослідження, яка узагальнює всі наявні напрацювання цієї проблеми не тільки в українській історичній науці, але і зарубіжні.

Проте недоліком згаданої праці є хронологічна обмеженість українсько-білогвардійської війни. Автор розглядає її з серпня 1919 року, не враховуючи широкий спектр збройних сутичок на Сході та на півдні України з листопада 1918 по січень 1919 року [29].

Таким чином, можна зазначити, що реальне і повноцінне вивчення проблеми українського офіцерства та його ролі в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. в історії України почалось після проголошення незалежності України у 1991 році, а тому всі новітні дослідження носять актуальний характер, адже стосуються маловивченої теми вітчизняної історії.

Висновки до 1 розділу

Дослідивши теоретичні, джерелознавчі та методологічні засади дослідження проблеми українського офіцерства армії УНР, ми прийшли до таких висновків.

Щоб досягти сформульованої у вступі мети магістерського дослідження – створення історичного портрету офіцера армії УНР Дем'яна Долотія – необхідно використати широкий комплекс теоретико-

методологічних підходів та інструментів, а також ґрунтовну джерелознавчу базу. Адже комплексна проблема потребує комплексного підходу до її розв'язання.

Реконструюючи життєвий шлях та створюючи історичний портрет Дем'яна Долотія як офіцера армії УНР, ми керувалися у своєму дослідженні різними методологічними принципами, як-то принципи історизму, детермінізму, об'єктивності та системності.

Також використали різні методи дослідження як загальнонаукові і філософські (метод синтезу, герменевтичний метод, структурно-типологічний метод), так і спеціально-наукові історичні методи (історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний та наративний, або ідеографічний).

Аналіз джерельної бази проблеми становлення українського офіцерства армії УНР і, зокрема, життєвого шляху офіцера Д. Долотія, дозволяє зробити висновок, що вона є достатньою для вивчення цієї проблеми. Джерелами нашого дослідження виступали передусім архівні документи з фондів ЦДАВО, ДАДО, ДАХО, приватних архівів та колекцій, сімейний архів родини Долотіїв, спогади учасників національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., частина з яких наразі є неопублікованою.

Крім того, джерелами для нашого дослідження виступали наукові праці з історії національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., які дозволили змалювати загальний історичний контекст цих подій, а також реконструювати біографію українського офіцера Дем'яна Долотія.

Окремо варто згадати про таке джерело для проведення магістерського дослідження, як мемуари учасників Української революції.

На основі аналізу історіографії досліджуваної проблеми можна стверджувати, що варто враховувати і праці українських діаспорних авторів, і білогвардійських, і радянських. Однак найбільш цінними є праці сучасних українських дослідників історії Української революції, які видаються впродовж останніх десятиліть.

Йдеться передусім про праці Я. Тинченка, П. Подобєда, Я. Середницього, П. Гай-Нижника, Р. Ковалю та ін., які проливають світло на багато в чому замовчану і викривлену сторінку вітчизняної історії.

РОЗДІЛ 2. ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ОФІЦЕРСТВА АРМІЇ УНР (1917 – 1921 РР.)

2.1. Фактори становлення українського офіцерства у період національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр.

Перш за все, на наш погляд, треба визначити, які фактори могли сприяти становленню українського війська з колишніх царських військових формувань на прикладі поручника УНР Дем'яна Долотія. Дем'ян Долотій, у минулому офіцер РІА, під час національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. став офіцером армії УНР, будучи професіоналом у військовій справі, оскільки пройшов шлях від простого солдата до поручника у двох війнах: російсько-японській 1904-1905 рр. та Першій світовій 1914–1918 рр. У ході реконструкції його життєвого і професійного шляху як військового, закономірно постає питання: звідки він брав внутрішню енергію та мотивацію для активних дій у трьох війнах: російсько-японській, Першій світовій і Національно-визвольних змаганнях? Що було рушійною силою? Відповіді єдиної немає. Однак, можна припустити, що головними мотивами боротися і виживати могли бути: захист родини, бажання кращого майбутнього для своїх дітей, патріотичні почуття.

Перебуваючи у лавах збройних сил Російської імперії, Дем'ян Долотій брав участь не в одній війні і міг би не повертатися на фронт у 1917–1921 рр., вже добре знаючи, що на нього чекає. Однак він продовжив шлях воєнного і зрештою опинився за межами батьківщини після поразки Української революції, не маючи можливості (а можливо і бажання) повернутися.

На наш погляд, створюючи історичний портрет офіцера армії УНР Д. Долотія, необхідно брати до уваги кілька факторів, які сформували його як особистість і які вплинули на його рішення долучитися до боротьби у роки Української революції:

1) Сім'я, судячи з фото [Додаток А], була у Д. Долотія дружньою, діти на нього схожі. Окрім дружини, на фото зображена ще й невідома жінка, ймовірно сестра, що свідчить про міцні сімейні стосунки.

2) Батьківщина та козацький край Апостолівщина, а також степ, який породжує почуття волі та свободи, скіфські кургани та козацькі могили, формували історичну пам'ять про славне минуле України і сприяли становленню Дем'яна Долотія як патріота України.

3) Бог для Дем'яна Долотія мав неабияке значення, адже на фото у польському таборі для інтернованих у місті Каліш 1921 року [Додаток Д] він виступає псаломщиком, тобто людиною, яка займається професійно церковним обрядами у церквах.

4) Генетика Дем'яна Долотія вірогідно є козацькою, оскільки рід за сімейним переказом був козацьким.

5) Особисті переконання. Будучи патріотом до кінця, Дем'ян Долотій перебував у складі армії УНР у польському таборі для інтернованих, не повернувся додому після так званої «радянської амністії», а залишився в еміграції, хоча за сімейним переказом надсилав листи і намагався зв'язатись з родиною.

6) Вишкіл і сила. Як набуті в ході життя навички, оскільки за переказами родичів із Франції: зберігав свідомість у повній ясності і був міцним чоловіком, адже одружився там удруге. Духом не падав, як інші вояки УНР в еміграції. Будучи франтом, працював слюсарем на заводі на заводі і вбачав у цьому сенс.

Таким чином, можемо відмітити внутрішній стрижень як комплекс різних факторів, уроджених та набутих. Саме ці фактори, які ми охарактеризували на прикладі Д. Долотія, на наш погляд, можна розглядати як багато в чому типові, тобто такі, що можна узагальнено перенести на багатьох інших офіцерів армії УНР. Звідси стає зрозумілим, чому у 1917 році так успішно відбувся процес українізації військових формувань РІА, де служили етнічні українці.

Перебуваючи, згідно офіційних документів, під час Першої світової війни в 74-ому Ставропольському піхотному полку, Дем'ян Долотій належав до кола, із середовища якого невдовзі вийшло багато учасників національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Зокрема, можна згадати тих військових, хто спочатку перебував у складі 74-піхотного полку РІА, а згодом представляв вищий офіцерський склад армії УНР:

1) 4-ри генерал-хорунжих (бригадний генерал за класифікацією НАТО): Архипович Микола Георгійович, Базильський Гаврило Макарович, Бурківський Олександр Оттович, Загородський Олександр Олександрович.

2) 2-оє полковників армії УНР: Кривдін Пилип Васильович, Перлик Іван Максимович.

3) один старшина армії УНР (Бажан Платон Артемович).

Якщо простежити їх бойовий шлях, можна відмітити той факт, що з самого початку, вони перейшли на бік українських військових формувань.

Командиром 74-ого Ставропольського піхотного полку був Архипович Микола Георгійович (1869-?), який був головою офіцерського зібрання під час Першої світової війни в 74-ому Ставропольському полку з 1914 року по 26.06.1915 року, а отже мав вплив на офіцерський склад, серед якого і перебував Дем'ян Долотій. М.Г. Архипович став під час національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. генеральним хорунжим армії УНР. Як зазначає історик Я. Тинченко, він брав участь у комісії, що «займалась організацією військових шкіл при головній шкільній управі військ Центральної Ради» [60, с. 20]. Вірогідним є те, що він мав неабиякий педагогічний талант, тому і був призначений на цю посаду. Ми також можемо висунути гіпотезу, що саме в 74-ому Ставропольському піхотному полку Дем'ян Долотій міг сформувати свою позицію щодо подальшої долі України.

Другий зі складу офіцерів 74-ого Ставропольського піхотного полку РІА: генерал-хорунжий Армії УНР – Базильський Гаврило Макарович (1880-1937), служив поручиком. Цікавим моментом у біографії Г.А. Базильського,

на думку Я. Тинченка, є те, що з початком національно-визвольних змагань він став ініціатором українізації РІА в 65-ій піхотній дивізії, а конкретніше у 258-ому Кишинівському піхотному полку, який був сформований з кадрів 74-ого Ставропольського піхотного полку. Г.М. Базильский згодом очолив всю 65-ту дивізію і передав її до складу армії УНР [60, с. 25-26].

Ще один генерал-хорунжий Армії УНР – Бурківський Олександр Оттович (1874–1921). В часи Першої світової війни він перебував у чині підполковника РІА, виконував обов'язки командира 2-ого батальйону 74-го Ставропольського піхотного полку. Як і інші вище згадані командири, він підтримав українізацію в російській армії, ставши офіцером у військах Центральної Ради, а потім і Гетьманаті та Директорії УНР. Займав відповідальні військові посади: був комендантом міста Умані, де дислокувався під час Першої світової війни 74-ий Ставропольський піхотний полк, був командиром Сірожупанної дивізії, командиром бригади та помічником командуючого Правої групи військ армії УНР [60, с. 64 – 65].

Четвертий генерал-хорунжий армії УНР, який служив у 74-ому Ставропольському полку – Загородський Олександр Олександрович (1889–1968). Згідно з даними Я. Тинченка, О. Загородський у 1912 році служив у 74-ому Ставропольському полку рядовим солдатом. Через два роки він став молодшим унтер-офіцером. З початком Першої Світової війни отримує чин прапорщика. Дослужившись до звання «штабс-капітан» (відповідає званню «капітан» у сучасній українській армії) О. Загородський у листопаді 1917 року стає командувачем вартового полку у військах Центральної Ради, а згодом і Гетьманату. Наступного року О. Загородський командував Запорізькою дивізією у військах УНР. А ще через рік він став командувачем Волинської та Запорізької групи військ УНР [60, с. 168–169].

Загалом, аналіз біографій генерал-хорунжих вказує на такі фактори, що уможливили їхню військову кар'єру в лавах армії УНР:

- 1) великий патріотизм, який проявлявся у готовності служити Україні, що є прикладом громадянської відповідальності та відданості;

2) мужність та особиста відвага, яка сприяла їх професійному зростанню і військовій кар'єрі.

Полковником армії УНР став Кривдін Пилип Васильович (1872-?), який перебував у званні капітана РІА під час служби у 74-ому Ставропольському піхотному полку в Першу світову (1914 – 1918) і був нагороджений орденом Святого Георгія IV ступеню та георгіївською зброєю за бій, який тривав впродовж 15-16 березня 1915 року. У 1917 році він став полковником РІА і командувачем 467-ого піхотного полку, але через деякий час був демобілізований через хворобу. Втім з травня 1918 року і до початку грудня 1919 року перейшов на бік УНР і командував 12-пішим Брацлавським полком Дієвої армії УНР [60, с. 222].

Перлик Іван Максимович (?-?), згідно біографії, поданої Я. Тинченком, брав участь у російсько-японській війні 1904-1905 рр. За мужність у боях був нагороджений орденом Святого Георгія IV ступеню. Як і інший старший офіцер армії УНР генерал-хорунжий Базильський Гаврило Макарович. І.М. Перлик у Першій світовій війні служив у 258-ому піхотному Кишинівському полку РІА, де потрапив у полон до айстро-угорської армії. Але проявив себе як активний патріот, будучи членом українського гуртка в австрійському таборі Йозефштадт. Підтримав національно-визвольні змагання і став начальником 1-ї козацької Сірожупанної дивізії з 12.05.1918 року [60, с. 332]. До речі, пізніше командиром цієї ж дивізії був інший генерал-хорунжий УНР О. Бурківський.

Бажан Платон Артемович (1880–1966) служив у чині штабс-капітана у 74-ому Ставропольському піхотному полку. За роки Першої світової дослужився до звання підполковника. Загальновідомий факт, що він є батьком українського поета Миколи Бажана. Під час національно-визвольних змагань підтримав Центральну раду і служив у чині старшого діловода господарчої частини Військового міністерства УНР. Як зазначає Я. Тинченко: «З 25.08.1919 року – старшина для доручень 2-ого товариша Військового міністра УНР у справах постачання» [60, с. 24].

Отже, біографії досвідчених офіцерів 74-ого піхотного Ставропольського та 258-ого піхотного Кишинівського полків свідчать про наступне:

1) Усі вони мали попередній досвід у російсько-японській війні 1904-1905 рр., який вочевидь використовували, коли стали командирами полків і дивізій під час національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

2) особисті переконання і патріотизм проявлені під час військової служби стали могутнім мотивом для участі у війні з ворогами України під час боротьби за незалежність.

Таким чином, участь Дем'яна Долотія у складі 74-го Ставропольського піхотного полку під час воєнних дій вказує на його активну роль у військових подіях того періоду та його професійні зв'язки з іншими учасниками національно-визвольного руху саме під час перебування у цьому підрозділі. Цей факт також підкреслює роль військового досвіду та військової підготовки майбутніх офіцерів УНР та їх ролі в подальших подіях військового характеру.

Крім того, служба Дем'яна Долотія у 74-ому Ставропольському піхотному полку РІА під час Першої світової війни вказує на причинно-наслідкові зв'язки між воєнними подіями того часу та подальшими національно-визвольними змаганнями в Україні у 1917-1921 роках. Учасники військових конфліктів, такі як Дем'ян Долотій, привнесли свій досвід та знання у боротьбу за незалежність, що значно вплинуло на хід подальшої боротьби українських патріотів за незалежність України.

Узагальнюючи дослідження питання становлення українського офіцерства в роки Національно-визвольних змагань 1917–1921 років, можна виокремити такі фактори:

1. Наявний військовий досвід, сформований служінням у лавах РІА та участю у російсько-японській війні 1904–1905 років та Першій світовій війні, починаючи з 1914 року. Багато хто з майбутніх офіцерів армії УНР мали

можливість отримати бойовий досвід, який вони згодом використовували під час Національно-визвольних змагань 1917–1921 років.

2. Національний дух і патріотизм. Ті військові, які були залучені до армії УНР, були здебільшого автохтонним населенням, яке мало українську ментальність, а частина з них була нащадками козаків. На рівні історичної пам'яті, яка формувалася через залучення до народної культури, фольклору, на рівні розмовної мови, збагаченої приказками і прислів'ями, живими були образи славних і звитязних козаків. І коли почалися зміни у політичній організації, коли виникли політичні передумови для автономії, а згодом і незалежності України, скоріш за все відбувся сплеск національного духу і патріотизму у великої кількості українців.

3. З ініціативи окремих людей та їх зусиллями розпочався процес організаційного оформлення українізованих військових формувань спочатку у складі РІА, що згодом переросло в армію УНР. А коли є організаційні структури, діяльність яких відповідає цінностям і переконанням окремих людей, то люди можуть долучатися до таких військових з'єднань добровільно.

2.2. Роль українського офіцерства у створенні національних збройних сил УНР.

Процес створення українських військових частин відбувався на фоні деморалізації та стомленості тривалими бойовими діями підрозділів РІА. Як зазначає український історик Д.Д. Футулуйчук: «Армія деморалізувалася, втрачала свою боєздатність. Гасло, що кинули російські революціонери, – «мир без анексій і контрибуцій», – захопило стомлену 4-річною війною солдатську масу. Російська армія виразно не хотіла продовження війни» [27, с. 49]. Таким чином, перед офіцерами та солдатами РІА стояла своєрідна дилема: залишитись вірними Тимчасовому уряду, який проголосив себе правонаступником Російської імперії або стати на бік Центральної Ради, яка намагалася захищати національні інтереси України.

Упродовж 1917 року ставали можливими й інші варіанти: приєднатись до загонів більшовиків або просто стати бандитом та дезертиром. Отже, існували різні варіанти участі у збройних формуваннях і свідомі патріоти обирали українізацію військових частин та перетворення їх на збройні формування Центральної Ради.

Ситуацію з формуванням українських військ погіршували конфлікти низької інтенсивності зі збройними формуваннями Білого руху (ЗСПР), що відбулись у листопаді-грудні 1918 року. Гетьман П. Скоропадський, який протистояв Директорії, мав базу для підтримки свого режиму білогвардійське офіцерство, яке мріяло про відродження Російської імперії і одразу зрадило після перемоги Директорії в Україні.

Як справедливо зазначає Я. Тинченко: «По всій Україні у кадрових частинах Української армії відбувався розкол. Прихильниками Добровольчої армії генерала А.І. Денікіна ставали переважно генерали, полковники та підполковники, а Українську Народну Республіку підтримала основна маса молодих старшин, більшість із яких закінчила Інструкторську школу» [60, с. 115–116].

Цю думку поділяє інший український історик В. Савченко: «Частини армії гетьмана Скоропадського, переважно розрізнені групи офіцерів, не бажаючи складати зброю перед загонами Директорії, вирішують пробиватися до білих, заочно оголосивши себе білогвардійськими формуваннями» [53, с. 281].

Як зазначають українські історики В. Сідак, Т. Осташко і Т. Вронська: «Починаючи повстання проти Гетьмана, Директорія не мала ані чітких планів у сфері військового будівництва, спрямованих на створення регулярних збройних сил, ані послідовно розробленої воєнної доктрини. Найбільш сильними та боєздатними були лише окремі регулярні військові частини, які мали виразні традиції свідомої боротьби за українську державність. Численні повстанські загони, які переважали в складі збройних сил Директорії, не являли собою надійного дисциплінованого війська і легко

розкладалися під впливом тих чи інших політичних обставин, а особливо більшовицької агітації. Слабо організовані маси повстанців, очолювані здебільшого самозваними отаманами, дуже швидко втрачали боєздатність і нерідко переходили на бік ворога» [56, с. 44]. Серед учасників Білого руху опинився і племінник Дем'яна Долотія – Михайло Долотій.

Ці фактори і зумовили саме локальний і перманентний характер формувань збройних підрозділів УНР, які формувались з розрізнених українізованих загонів та повстанських формувань. Показовою тут є історія Третьої залізної стрілецької дивізії, в якій служив Дем'ян Долотій.

Для нашого дослідження складає великий інтерес офіцерський склад підрозділу армії УНР, а саме 3-ої Залізної стрілецької дивізії, де служив хорунжим, а потім і поручником, Дем'ян Долотій. Згідно з інформацією, наданою Державною архівною службою «Центральний Державний Архів Вищих органів Влади та управління України (ЦДАВО України) від 21.10.2016 р. на заяву від 10.10.2016 р. від І. Панафідіна (старшого викладача кафедри історії КДПУ), нам стало відомо, що Дем'ян Долотій служив у 20-му стрілецькому куреню 3-ої Залізної стрілецької дивізії».

Такий висновок робиться на основі документів Штабу Дієвої Армії УНР, де міститься наказ війську Української Народної Республіки від 29 серпня 1920 року [Додаток Г].

20-й курінь був піхотним підрозділом 3-ьої Залізної стрілецької дивізії, а конкретніше до 7-ої бригади, адже відомо, що всю «піхоту 3-ої Залізної дивізії було зведено в 7-му бригаду, причому кожна з бригад склала один курінь (19-й, 20-й, і 21-й)» [59, с. 44].

З 25 липня 1920 року командиром 20-го куреня 7-ї бригади 3-ї Залізної дивізії Армії УНР був Базилевський Павло Михайлович. На час Національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. він був підполковником, а в еміграції дослужився до генерал-хорунжого. Це ймовірно свідчить про високий професіоналізм і відданість боротьбі за українську державність УНР [60, с. 25]. Як і інші офіцери, він служив у РІА, закінчивши Чугуївське піхотне

юнкерське училище й отримав звання прапорщика, дослужившись до штабс-капітана. Підтримавши національно-визвольні змагання, згідно даних українського історика Я. Тинченка, він став старшиною кінної сотні 1-ого Запорізького кінного полку Окремої Запорізької дивізії армії УНР [60, с. 25].

Цікавим моментом у біографії Базилевського є те, що він, будучи піхотним офіцером в українській армії, став командувати кіннотним підрозділом, що говорить про дуже гарну підготовку та військовий професіоналізм, а в подальшому він займав вищі керівні посади: від командира куреня до рефрента постачання 7-ої бригади 3-ої Залізної дивізії. Крім того, відомо, що Павло Базилевський довго лікувався від поранень, отриманих у боях з більшовиками [60, с. 25], що свідчило про мужність і хоробрість його як командира.

Ще одним командиром 20-ого куреня 7-ої бригади, в якому служив поручником Дем'ян Долотій, був Довгаль Спиридон Микитович. Перебуваючи у чині поручника РІА, він підтримав національно-визвольні змагання і став ад'ютантом командира 1-ого куреня 1-го Синього полку (згодом 7-ого Синього полку 3-ої Залізної стрілецької дивізії). За даними Я. Тинченка, Спиридон Довгаль, навіть потрапивши у полон до білогвардійців (військових частин ЗПСР), зумів знайти сили і втекти з полону, вижити після страшної хвороби – тифу [60, с. 343]. Це, на наш погляд, свідчить не тільки про високі професійні якості в галузі військової справи, але і особисту мужність та цілеспрямованість.

Дмитро Володимирович Ліницький був офіцером армії УНР, а з 6 листопада 1920 року став начальником штабу 7-ої бригади 3-ої Залізної стрілецької дивізії [60, с. 250].

Мельників Євген Венедиктович – уродженець міста Верхньодніпровськ Катеринославського повіту, тобто фактично був земляком Дем'яна Долотія. В РІА він дослужився до звання старшого офіцера – підполковника. У 1920 році був понижений у званні до козака (кінноти), однак незабаром звання підполковника було повернуте. Фактично, з 11 грудня 1920 року був

зарахований до штабу 20-го куреня 7-ої бригади 3-ої залізної стрілецької дивізії.

Антон Мартинович Грабченко є ще одним товаришем по службі Дем'яна Долотія по 20-ому куреню 7-ої бригади 3-ої Залізної стрілецької дивізії. Згідно даних Я. Тинченка, він служив поручником в РІА і підтримав національно-визвольні змагання 1917–1921 рр., ставши старшиною штабу у цьому підрозділі в 1920 році і залишався на цій посаді до 1923 року [60, с. 118].

Командиром сотні в 20-ому курені 7-ої бригади 3 Залізної стрілецької дивізії був Опанас Андрійович Нестеренко. Закінчивши Казанське військове училище у 1915 році, він воював у Першу світову війну 1914–1918 рр. у складі 722-го та 723-го піхотних полків, дослужившись до військового звання поручника [60, с. 299].

Рощицький Сергій Євстахійович – у Першу світову війну полковник РІА, який перебував на посаді корпусного інтенданта 13-ого армійського корпусу. Підтримавши національно-визвольні змагання, став старшиною армії УНР і був примислений до штабу 20-ого куреня 7-ої бригади 3-ої Залізної стрілецької дивізії [60, с. 373–374].

Долучився до національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. також Опанас Нестеренко. Він, як і Дем'ян Долотій, був молодшим офіцером: спочатку командиром сотні 1-го пішого рекрутського полку, а згодом у 1920-1922 роках – командиром сотні 20-ого стрілецького куреня 7 бригади 3 Залізної стрілецької дивізії [60, с. 299].

Михайло Максимович Селегій був старшиною 20-ого куреня 3-ої Залізної стрілецької дивізії і вірогідно був товаришем по службу Дем'яна Долотія [60, с. 393].

Таким чином, проаналізувавши список старшин, які служили в 20-курені 7-ої бригади 3-ої Залізної стрілецької дивізії, можемо зазначити, що майже всі з них служили в РІА і брали участь у Національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр. Є усі підстави стверджувати, що усі вони були

військовими професіоналами, людьми високої честі та істинними патріотами України.

2.3. Дем'ян Долотій – офіцер армії УНР

Згідно офіційних даних, а саме свідоцтва про смерть Долотія Дем'яна (громадянина республіки Франція) за № 24 від 28 лютого 1943 року, підписаного мером Шалетт-сюр-Луен – Еженом Луї Родом, Долотій Дем'ян народився 01 листопада 1877 року в родині Жоржа Долотія та Пелагеї Литвиненко у селищі Михайло-Заводське, яке знаходиться сьогодні на території Дніпропетровської області [Додаток А].

Повний текст свідоцтва про смерть звучить як: «Двадцять восьмого лютого тисяча дев'ятсот сорок третього року о четвертій годині ранку помер у себе вдома, за адресою вулиця Марлен № 16, Дем'ян Долотій, без професії, народжений у Михайло-Заводському (Росія) першого листопада тисяча вісімсот вісімдесятого року, син Жоржа Долотія та Пелагеї Літвиненко, обоє вже померли; чоловік Донни Андроф.

Запис зроблено першого березня тисяча дев'ятсот сорок третього року, об одинадцятій годині, на вимогу Клодіуса Біньє, тридцяти п'яти років, директора похоронного бюро, який проживає у Монтегрі, який перечитавши документ, підписав його з нами – Еженом Луї Родом, мером Шалетт-сюр-Луен» [Додаток А].

Українські бази даних, зокрема «Перші визвольні змагання 1914-1924 рр.» та «Імена самостійної України 1917-1924», подають по батькові Долотія Дем'яна як Юрійович або Григорович [21; 22]. В офіційних документах по батькові «Юрійович» нам не зустрічалося, а от Григорович можна знайти у приймальному листку до Київського евакуаційного пункту за № 1006 від 4 квітня 1915 року, де записано: «Долотій Дем'ян Григорович, прапорщик, уродженець Михайло-Заводського, 38 років. Одружений» [Додаток Б]. Ці документи дозволяють нам визначити повне ім'я як Долотій Дем'ян Григорович.

Цікавим моментом у цьому документі є сприйняття українського козацького селища Михайло-Заводське, що розташоване на Апостолівщині, (зараз це Дніпропетровська область), як російського. Тобто, Україну в 40-х роках у Франції навіть не визнавали як окремих суб'єкт у юридичній практиці.

Місце народження героя національно-визвольних змагань село Михайло-Заводське географічно знаходиться на правому березі річки Кам'янка притоку річки Базавлук. У період існування Російської імперії це село належало до Херсонської губернії. Відомий український художник та письменник Іван Ткач так описує село Михайло-Заводське: «За мого життя село мало три назви: Литовське, Мало-Софіївка, Михайло-Заводське. Розташоване воно в долині, має форму приблизно двокілометрового квадрату. Найстаріша і найбільша вулиця простягнулася вздовж річки Кам'янка, яка тече із заходу на схід і впадає в річку Базавлук, а та у – Дніпро. Города біля частини хат, які були ближче до річки, сягали й обривистих берегів» [65, с. 10]. На південному заході село Михайло-Заводське розташоване безпосередньо на кордоні з районним центром – містом Апостолове, на сході межує з селом Кам'янка, на півночі – з селом Михайлівка.

Село Михайло-Заводське знаходиться в культурно-історичній площині відомого скіфського некрополісу «Геррос», описаного відомим радянським археологом Б.М. Мозолевським (1936 – 1993). Неподалік у кургані Товста Могила знайшли одну з найцінніших речей Великої Скіфії – золоту пектораль. Як вказують українські історики та краєзнавці Наталя Жарінова, Лариса Чурилова та Антон Фірстов у науковій праці «Пам'ятки історії та культури Апостолівського району» в районі села Михайло-Заводське знаходиться 9 курганів, 9 курганних груп, 2 могильники курганних і церква початку ХХ ст. [45, с. 283 – 284]. У період Середньовіччя неподалік знаходились Чортотлицька, Токмаківська, Базавлуцька, Кам'янська і Нова

Січі, що вплинуло безпосередньо на формування села як козацького за своїм демографічним складом.

Таким чином, Дем'ян Долотій народився і проживав у козацькому селі Михайло-Заводське, яке мало славу козацьку трьохсотрічну історію. З дитинства його оточував степ зі скіфськими курганами, половецькими кам'яними бабами, а пам'ять про славу козацьких поколінь берегли кам'яні хрести. В цьому ж регіоні знаходиться і могила найвідомішого характерника Івана Сірка. Край, що зберігає матеріальну сутність ментальності українців і є відображенням волелюбності багатостраждальної, але нескореної нації.

Іван Ткач так описує ментальну сутність жителів села Михайло-Заводське: «Померла козацька слава, ламався старий устрій, стиралася пам'ять про перемоги наших предків. Люди, як і ми тепер, сьогодні, виживали. Та попри все це в генах, у людських душах жив козацький дух, бо особистості формувалися віками і так чи інакше надбане протягом століть не могло безслідно зникнути» [65, с.15]. Таким чином, ми можемо зазначити, що особливі умови проживання в козацькому селі і сформували ментальну сутність борця національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр.

Про дитячі роки Долотія Дем'яна практично нічого невідомо. Біографія згідно оприлюднених документів починається з участі його як професійного військового, що служив у російській імператорській армії. На момент початку російсько-японської війни 1904 – 1905 рр., згідно аналізу історичних документів, перебував у чині фельдфебеля – молодшого командного складу, що відповідає сержантсько-старшинському – в сучасній українській армії.

Перша згадка про військову біографію Дем'яна Долотія, що знайдена нами в офіційних документах, – це короткий витяг з наказу про нагородження знаком військового ордену святого Георгія (в майбутньому солдатський георгіївський хрест) IV ступеню за номером 120715, в якому зазначалось: «За відмінності у боях при Сандепу 12-15 січня 1905 року (нагороджується) Долотій Дементій (Дем'ян) – фельдфебель 2 стрілецького полку 1-ої стрілецької бригади 1-ого Зведеного Стрілецького корпусу» [6,

с. 548]. На сімейному фото, що було зроблено в 1917 році, яке передали досліднику родичі з Франції, Дем'ян Долотій дійсно має 3 солдатських георгіївських хрести та орден святої Анни [Додаток В]. Окрім того, офіцерський пояс та погони офіцера з однією смужкою свідчать про те, що на фото Долотій Дем'ян був офіцером по рангу молодших офіцерських чинів РІА.

Отже, ми можемо зазначити, що Дем'ян Долотій брав участь у російсько-японській війні вже будучи професійним військовим – фельдфебелем 2 стрілецького полку 1-ої стрілецької бригади 1-ого Зведеного Стрілецького корпусу 2-Маньчжурської армії. Загальновідомо, що 1-й Зведений стрілецький корпус був сформований під час російсько-японської війни 1904 – 1905 рр. командувачем російської армії О. Куропаткіним із окремих стрілецьких бригад.

У наступному нагородному листі до солдатського георгіївського хреста III ступеню за № 11116 вказувалось: «Долотій Дементій, 2 стрілецький полк, зауряд-прапорщик. За мужність і хоробрість в різночасових боях з японцями» [6, с. 156]. Цікавим моментом є те, що зазначається підвищення Дем'яна Долотія до нижчого офіцерського чину – зауряд-прапорщика РІА.

Слід зазначити, що ще до моменту початку російсько-японської війни 1904-1905 рр. Російська імперія переживала кризу, пов'язану з військовими кадрами, яка по суті є традиційною для неї. Згідно наказу російського імператора Олександра III (1845 – 1894) за № 7662 «Высочайшие утвержденные положения. О зауряд-прапорщиках армии» допускались переведення унтер-офіцерів без освіти, але таких, що мають здатність бути так званими «мисливцями» – тобто людьми високо-мотивованими до військової служби, мають певні фізичні і розумові здібності до військової справи. Подібними якостями володіли чорноморські козаки, що мали формування «пластунів», а в запорізькому козацтві це були «характерники».

Якщо коротко проаналізувати положення, то там чітко вказується: «При недостатності нормальних способів для заміщення у мобілізованих

військах вільних офіцерських вакансій особами, які мають офіцерське звання або виконали умови для підвищення в офіцерський чин, дозволяється допускати до виконання субальтерно-офіцерських посад:

а) унтер-офіцерів з тих, що вільно визначаються по 1-му розряду, і навіть з жеребкових і мисливців вищої і середньої, хоча й незакінченої освіти (Статут про військову повинність, Ст. 56, П.1),

б) не володіють зазначеним у попередньому (а) пункті освітнім цензом фельдфебелів (вахмістрів) та старших унтер-офіцерів – переважно з тих, які перебували на строковій службі або відслужили строкову службу» [1, с. 229].

Тому можемо зазначити, що в даному випадку високі бойові якості Дем'яна Долотія і обумовили його переведення з унтер-офіцерів в зауряд-прапорщики, адже з документу видно, що в зауряд-прапорщики переводили з розряду строкової служби або тих, хто вже її відслужив. Командувач російською армією писав у мемуарах, що «кадрові нижчі чини здебільше доблесно несли на собі головний тягар боїв і навіть зменшившись в ротах до жмені у декілька десятків чоловік, разом з офіцерами продовжували бої [34, с. 264].

Загальновідомим також є те, що Куропаткін високо цінував саме зауряд-прапорщиків та інший молодший командний склад РІА саме за:

1) високі бойові відзнаки, адже офіцерські чини виявилися найбільш мотивованим і боєздатним елементом.

2) Ставши офіцерами, які починали солдатську службу, вони цінували своє становище, адже це відкривало шлях у дворянство.

3) Подібні офіцери мали серед підлеглих авторитет, з іншого боку, вони змушені були контактувати з офіцерським середовищем, будучи старанними помічниками перш за все вищого керівництва.

Про самовіддане ставлення зауряд-прапорщиків до своєї справи свідчить те, що з 600 зауряд-прапорщиків, які нараховувалися в армії у лютому, тільки за Мукденські бої було вбито і поранено 192 особи, тобто понад 28 % [34, с. 264].

Таким чином, Долотій Дем'ян закінчив російсько-японську війну кавалером знаку Військового ордену святого Георгія IV та III ступеню у чині зауряд-прапорщика. За свідченнями родичів, у період між російсько-японською та I світовою Дем'ян Долотій одружився і став батьком двох синів: Петра 1907 року народження та Василя 1914 року народження.

Як справедливо зауважує український історик Я.А. Середницький: «Технічно й інтелектуально відстала, переважно селянська, царська Росія після ганебної поразки від Японії на Далекому Сході готувалася до військового конфлікту на Заході. В армії зростає потреба в освічених військовиках нижчої й середньої ланки» [55, с. 106]. Саме таким нижчим чином і був зауряд-прапорщик РІА Дем'ян Долотій: «Так звані «вольноопределяющиеся» отримували задовільну платню, мали право жити поза казармами. Могли складати іспити на звання прапорщика й мали скорочені терміни вислуги в чинах» [55, с. 106].

З початком Першої світової війни Дем'ян Долотій, перебуваючи у чині зауряд-прапорщика, як «вольноопределяющийся», був викликаний із запасу в 74-й піхотний Ставропольський полк 1 бригади 19 піхотної дивізії 12 армійського корпусу 8 армії Південно-Західного фронту Російської імператорської армії. Так, у «Списку нижніх чинів унтер-офіцерського звання, удостоєних провадження у чин прапорщика: покликаних із запасу – у прапорщики запасу, а тих, хто перебуває на дійсній службі – у прапорщики відповідної зброї», що було «Додатком до наказу арміям Південно-Західного фронту від 26 листопада 1914 року», зазначається: «за бойові заслуги у боях – Дементій (Дем'ян) Долотій із зауряд-прапорщиків (із запасу) переведений у прапорщики». Підтверджується цей факт цифрованими базами даних [12, с. 4; 21; 22].

Вірогідним є те, що Дем'ян Долотій, перебуваючи в лавах 74-піхотного полку, який належав до 8 армії генерала О. Брусилова, брав участь у Карпатській операції, яка тривала з 1 лютого (19 січня за новим стилем) 1915 по 24 (11) квітня 1915 року [18]. Згідно публікації газети «Руське слово» від 9

квітня 1915 року за № 80: «Катеринослав. Квітень. 5. Прибули поранені прапорщики: Долотій Дем'ян Григорович» [11].

Як вказують бази даних героїв національно-визвольних змагань: «За поданням Головнокомандувача арміями Південно-Західного фронту від 26.11.1914 року, в якому відмічались особливі бойові заслуги Д.Ю. Долотія, отримав чин прапорщика запасу армійської піхоти по Бахмутському повіту – 27.01.1916 року, а з 28.03.1917 отримав чин поручника [Героїка, ПВЗ]. Перебуваючи в лавах РІА і будучи учасником двох воєн – російсько-японської та Першої світової – Дем'ян Долотій отримав декілька нагород та чин поручника за високі бойові якості, які дозволили йому стати і сотником в українській армії часів національно-визвольних змагань.

Документально простежити шлях становлення Дем'яна Долотія в українській армії нам не вдалось. Відомо, що в 1917 році він перебував вдома, про що свідчить вище згадане сімейне фото [Додаток В].

Згідно мемуарів радянського діяча В. Антонова-Овсієнка: «74-Ставропольский полк знаходився 24 березня 1918 року на станції Казанка, він перебував у складі 8-ої армії і зберіг боєздатність. На свій ризик полк відступав у (бойовому) порядку з фронту» [2].

У реєстрі ветеранів 3-ої Залізної дивізії, що перебували в ній у 1919 році, командувач О. Удовиченко коротко згадує «Долотій Д. поручник», не зазначаючи при цьому підрозділу, у якому він служив [70, с. 246].

Згідно з інформацією, наданою ЦДАВО України від 21.10.2016 р. на заяву від 10.10.2016 р. від І. Панафідіна, повідомляється, що: «в документах Штабу Дієвої Армії УНР міститься наказ війську Української Народної Республіки від 29 серпня 1920 року про склад штабу 8-ої дивізії та список старшин 20-ого стрілецького куреня 3-ої Залізної дивізії, в яких значиться Долотій Дем'ян» [Додаток Г]. З архівної довідки ми дізнались, що Долотій Дем'ян служив у 20-стрілецькому курені 3-ої Залізної дивізії, а український історик Я. Тинченко у своїй монографії «Українська армія у 1920 році: Військовий союз з Польщею, війна з радянською Росією та інтернування»

зазначає, що 23 листопада 1920 року після завершення боїв із Червоною армією та інтернування на території, підконтрольній полякам, усю піхоту 3-ої Залізної дивізії було зведено в 7-му бригаду, причому кожна з бригад складала один курінь (19-й, 20-й, і 21-й)» [59. с. 44].

Я. Тинченко у своїй іншій ґрунтовній монографії «Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921)» опублікував «Реєстр нагороджених хрестом Симона Петлюри за участь у збройній боротьбі за державність України під проводом Головного Отамана Симона Петлюри 1917-1921 рр.». За номером 102 серед кавалерів хреста Симона Петлюри значиться Долотій Дем'ян у ранзі поручника, що є еквівалентом старшого лейтенанта у сучасній українській армії [60].

Як свідчать документи, розміщені в електронній базі даних учасників визвольного руху 1917-1924 років, а саме у документі «Додаток до наказу по 3-ій Залізній стрілецькій дивізії ч. 56. § 4 від 9 квітня 1921 року», де подається «Список старшин, урядовців, козаків, 3-ої Залізної стрілецької дивізії, інтернованих в таборі м. Каліш (Польща) по стану на 9 квітня 1921 року», за № 87 згадується поручник Дем'ян Долотій [4; 5].

На фото, яке демонструє Я. Тинченко в науковій монографії «Українська армія у 1920 році: Військовий союз з Польщею, війна з радянською Росією та інтернування», Дем'ян Долотій виступає в ролі псаломщика під час проведення обряду церковної служби. Цікавим моментом є те, що церковна служба проводиться трьома генерал-хорунжими Генштабу (бригадними генералами за класифікацією НАТО) армії УНР:

- 1) Удовиченко О.В., генеральним інспектором військ УНР,
- 2) Загородським Олександром, начальником Калішської групи військ,
- 3) Кущем В.М., начальником генерального штабу військ УНР.

Також службу супроводжують 4 священники:

- 1) Протопресвітер військ УНР – митрофорний протоієрей Пащевський Павло.

- 2) Священик 3-ї дивізії Пятаченко Павло.
- 3) Священик 5-ї дивізії Воронюк Грицько.
- 4) Священик шпиталю Дубиневич Володимир.

У церкві також правили службу 2 дякони:

- 1) Диякон Бунь Грицько.
- 2) Диякон Шпортак Іван.

Допомагав проводити церковну службу й один заступник старости церкви полковник Бальме [59, с. 146 – 147.]. Таким чином, можемо зазначити, що духовну сторону табірною життя в польському місті Каліш складала передусім церковна служба.

Сімейний переказ родичів із Франції передає нам розповідь, про те, що по завершенню українських національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Дем'ян Долотій разом з племінником Михайлом Долотієм (колишнім білогвардійцем) емігрував до Франції, де певний час працював на заводі. Це ж підтверджують і бази даних [21; 22].

У Франції Дем'ян Долотій не зламався духовно, поведив себе як справжній англійський джентльмен, одружився на французенці Донні Андреф. На фото, яке передали родичі Дем'яна Долотія ми побачили елегантного чоловіка, у хорошій фізичній формі, маючого гарну зачіску, з до блиску начищеними туфлями, з ланцюжком до годинника. Жінка має гарну сукню, зачіску та весело посміхається, що свідчить про непоганий стиль життя, адже у жінки є навіть такий дорогий аксесуар як шкіряні рукавички [Додаток Д].

Помер Дем'ян Долотій 28 лютого 1943 року під час II світової війни і похований на цвинтарі у містечку Візен-Шалетт-сюр-Луан під Парижем. «Бюлетень Товариства бувших Вояків Армії УНР у Франції» написав маленький некролог про нього та інших членів Товариства колишніх запорожців: «За час війни і після неї Товариство втратило: генерал-хорунжого Еспера Башинського, підполковника Свенцицького, суддю Мировича, сотника Лободу, сотника Якименка, сотника Пашина, **поручника**

Долотія, поручника Черкаського, поручника Тимошенка... Складаємо родичам і приятелям наших побратимів наше щире співчуття. Вічна слава борцям за волю України! Їхня пам'ять буде щирою завжди в наших серцях!» [З, с. 294].

На Батьківщині, на яку Дем'яну Долотію так і не судилося повернутися, залишилася родина, зокрема дружина і діти. Нічого не знаючи про долю голови родини, його вважали зниклим без вісти. А сам Дем'ян Долотій, перебуваючи за кордоном, не мав змоги ні повідомити про себе, ні повернутися додому. Адже у 1920-1930-ті роки на його Батьківщині відбувається формування тоталітарної Радянської держави, для якої він був «ворогом народу». Дати родині про себе знати за таких умов – означало наражати на смертельну небезпеку близьких. Багато років по тому, вже в незалежній Україні, його нащадки дізналися завдяки сучасним цифровим технологіям про життєвий шлях і трагічну долю борця за незалежність України.

Отже, узагальнюючи реконструйований життєвий шлях офіцера армії УНР Дем'яна Долотія, можна зробити такі висновки. Життя кожної окремої людини унікальне і неповторне, однак розглядаючи його у певному ракурсі, завжди можна робити порівняння і знаходити спільне з життєвими шляхами інших людей. Розглядаючи біографію Дем'яна Долотія саме як офіцера армії УНР, можна виокремити доволі типові віхи біографії українського офіцерства загалом. Йдеться про період життя до початку Української революції, коли багато хто, і зокрема Дем'ян Долотій, здобували бойовий досвід, виконуючи свої обов'язки військового у складі РІА і воюючи у російсько-японській війні та Першій Світовій. Другим важливим етапом біографії офіцера Дем'яна Долотія є його участь у національно-визвольних змаганнях 1917 – 1921 років. Наявна джерельна база, зокрема архівні документи, дають можливість лише фрагментарно реконструювати його бойовий шлях як офіцера армії УНР. Однак задокументовані нагороди і наявні фотографії дають усі підстави стверджувати, що поручник Дем'ян

Долотій брав активну участь у діяльності армії УНР. Завершив він свій життєвий шлях багато в чому трагічно, адже, як і багато інших побратимів, мусив мігрувати після поразки національно-визвольних змагань і останні роки свого життя прожив у Франції.

Висновки до 2 розділу

Дослідивши долю українського офіцерства армії УНР, фактори його становлення, роль у формуванні національних збройних сил УНР, ми прийшли до таких висновків.

Армію УНР можна розглядати як головного історичного дієвця часів Української національно-визвольної революції 1917-1921 років. Тому вкрай важливо розуміти, як вона виникала, які люди її утворювали і яку історичну роль вона відіграла. Аналізуючи процес становлення українського офіцерства в роки Національно-визвольних змагань 1917-1921 років, ми виокремили три головні фактори, що сприяли цьому процесу: 1) до лав армії УНР долучалися люди, які мали бойовий досвід і навіть військові звання та нагороди, отримані під час перебування їх у лавах РІА. Цей досвід допомагав їм краще виконувати свої обов'язки як офіцерів української армії, 2) багато хто (хоча й не усі) з-поміж офіцерів армії УНР були етнічними українцями і значна частина – нащадками козаків, які свого часу мали неабиякі успіхи у військовій справі. В умовах, коли розпочинаються національно-визвольні змагання не дивно, що велика кількість українців відчула підйом національного духу та патріотизму, 3) активність окремих воєнних і політичних діячів, спрямована на організаційне оформлення українізованих військових частин, яка відбувалася паралельно з підйомом патріотичних почуттів, стимулювала людей із військовим досвідом добровільно вступати до їх лав.

Спираючись на історичні джерела, ми з'ясували, що Дем'ян Долотій також служив у РІА і мав бойовий досвід. Зокрема під час Першої світової війни він перебував у складі 74-ого Ставропольського піхотного полку РІА, з

якого були вихідцями багато майбутніх вищих офіцерів, зокрема генерал-хорунжих. Також ми дослідили віхи біографій старшин, які служили в 20-курні 7-ої бригади 3-ої Залізної стрілецької дивізії і також побачили, що майже всі з них служили спочатку в РІА, а згодом долучилися до Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Отже, можна стверджувати, що українське фронтове офіцерство, яке брало участь у російсько-японській та Першій світовій війнах, відіграло вирішальну роль у створенні національних збройних сил УНР та суттєво вплинуло на події Української революції.

Дем'ян Долотій, біографію, життєвий і бойовий шлях якого ми реконструювали на основі опублікованих та архівних джерел, а також наукових досліджень сучасних українських істориків, був одним із офіцерів армії УНР. Загалом документально підтверджуються окремі віхи і факти його біографії спочатку як солдата та офіцера РІА, а потім як учасника Української революції 1917 – 1921 років. Крім того, задокументовано також його перебування у таборі для інтернованих вояків армії УНР у польському місті Каліш, а також завдяки документам із сімейного архіву можна з упевненістю сказати про те, що Дем'ян Долотій мусив мігрувати до Франції, де він і похований. Отже, створений нами історичний портрет офіцера армії УНР допомагає не тільки дослідити життєвий і бойовий шлях окремої людини, але і краще зрозуміти долю українського офіцерства армії УНР загалом. А оскільки воно було головним історичним дівцем періоду Національно-визвольних змагань, то і наблизить до кращого розуміння цього періоду вітчизняної історії.

РОЗДІЛ 3. СТВОРЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ПОРТРЕТУ ОФЦЕРА АРМІЇ УНР У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

3.1. Аналіз педагогічного досвіду, методичних рекомендацій та нових підходів до створення історичних портретів у процесі навчання історії.

Дослідивши стан досліджуваної у магістерській роботі проблематики у шкільній практиці, варто відмітити, що наразі спостерігається зростання інтересу до вивчення ролі особистості в історії, особливо в контексті впровадження компетентнісного підходу. Адже, як відомо, історія у шкільному віці краще засвоюється через сприйняття долі конкретних людей [68]. Крім того, як зазначає вчитель Б.В. Молінська, залучення у навчальний процес діяльності по створенню історичного портрету сприяє кращому формуванню в учнів таких предметно-історичних компетентностей, як хронологічні, просторові, логічні, інформаційні та аксіологічні [39].

Проаналізувавши уроки шкільних вчителів історії з теми, ми дійшли висновку, що організувати роботу з історичними портретами пропонується впродовж усього періоду вивчення цього навчального предмету в межах як базової, так і профільної середньої освіти. Учителями історії пропонуються різні методики організації навчальної діяльності учнів, спрямованої як на вивчення, так і на самостійне створення історичних портретів.

Вчитель В.М. Юдін на уроці всесвітньої історії типу удосконалення вмінь та навичок ставить за мету навчити учнів складати історичний портрет Цезаря, забезпечивши їх роздатковим матеріалом: алгоритм складання історичного портрету і фрагменти твору давньоримського письменника й історика Светонія. Робота учнів полягає в опрацюванні фрагментів і пошуку відповідей на питання, сформульовані в алгоритмі, послідовно відповідаючи на запитання і наводячи приклади з поданих історичних джерел [72]. Тим самим учні навчаються працювати з історичними джерелами, виокремлюючи

в них ті аспекти, які потрібні для побудови історичного портрету за запропонованим алгоритмом [Додаток 3].

Вчитель В.С. Яловко вдосконалює навички історичного та політичного портретування на узагальнюючому уроці «Політичні портрети Ф.Д. Рузвельта, Б. Муссоліні, А. Гітлера, Ф. Франко». Він організовує групову роботу по презентації заздалегідь підготовлених політичних портретів, вказаних у темі уроку історичних постатей та спільному обговоренні на уроці. Для активізації учнів вчитель використовує метод постановки проблемних питань до змісту учнівських презентацій, а також пропонує учням поставити свої питання [73]. Тим самим досягається ефект закріплення навчального матеріалу, засвоєного учнями на попередніх темах, коли розглядалися історія міжвоєнного періоду в окремо взятих країнах.

Методист І.А. Коляда вказує на важливість таких методичних прийомів складання історичного портрета: розповідь від імені історичної особи (автобіографія, звіт тощо); розповідь від імені колеги, сучасника, опонента історичної особи; розповідь-історична розвідка; газетна публікація; використання логічних схем і таблиць; порівняння з колегою чи опонентом історичної особи; цитування [32, с. 306]. На прикладі І. Котляревського він ілюструє, як вчитель може організовувати роботу учнів, використовуючи метод історичного портрету. Однак акцент робиться не на складанні, а на вивченні портрета історичної особи, використовуючи апробовані практикою принципи і застосовуючи різноманітні методичні підходи та прийоми: організовувати роботу учнів з першоджерелами, ілюстративним матеріалом, оцінками сучасників, прийоми розповіді, ілюстрування, роботу з творами живопису, історико-біографічний та історико-психологічний описи [31, с. 306–310].

Автор програми курсу за вибором для учнів 10-11 профільних класів суспільно-гуманітарного напрямку «Історія України першої половини ХХ ст. в особах» Т. Чубукова вважає за необхідне внести суттєві зміни в методіку викладання історії та у зміст шкільної історичної освіти, зробити її більш

особистісно орієнтованою, гуманітаризованою та гуманізованою. Для цього вона розробила методику поетапного аналізу та оцінювання діяльності історичної особистості, що передбачає: 1) аналіз та оцінювання суспільно-політичних умов, у яких зростала, формувалась та діяла історична особистість; 2) оцінювання результатів, досягнутих на кожному етапі діяльності історичної постаті; 3) моральну оцінку основної лінії поведінки історичної постаті, цілей та мотивів її діяльності, засобів, що їх вона використовувала; 4) загальну об'єктивну оцінку історичної особистості. На думку Т. Чубукової, вчитель має прагнути створити у класі почуття співучасті і захоплення героями через використання для характеристики історичної постаті художніх творів, репродукції картин та уривків музичних творів, широке залучення наочності, образну характеристику історичних постатей [68].

Методисти Н. Ольхіна та І. Рибак запропонували узагальнену класифікацію сучасних прийомів вивчення історичної особи, з-поміж яких учителі можуть обирати найбільш оптимальні для організації навчальної діяльності учнів. Згадані ними прийоми мають широкий спектр щодо рівня залученості учнів: від найменшого при застосуванні алгоритмічного підходу до найбільшого в межах дослідницького та накопичувального підходів. Серед інших можливих способів вивчення історичних діячів та їх ролі Н. Ольхіна та І. Рибак згадують біографічно-оціночний, порівняльний, частково-оціночний, оціночно-екстремальний, прогнозований, ігровий та художньо-публіцистичний [43].

Аналіз як педагогічного досвіду вчителів-практиків, так і методичних рекомендацій, розроблених науковцями та методистами-практиками, засвідчує, що в сучасній історичній освіті використовується антропоцентричний підхід, різні прийоми організації роботи з вивчення життя, діяльності і ролі передусім видатних історичних діячів. Однак варто констатувати, що впровадження компетентнісного підходу, який вирізняється орієнтацією на активну діяльність учнів як суб'єктів навчання,

потребує переосмислення наявних методичних напрацювань і залучення не тільки методів вивчення життя і діяльності видатних історичних діячів, але і побудови історичних портретів через здійснення учнями дослідницької діяльності.

Ефективність реалізації завдання формування історичної компетентності, як зауважує Л.В. Задорожна, напряму залежить від «професійної діяльності вчителя, направленої на впровадження як сучасних наукових методологічних, так і сучасних методичних підходів» [26, с. 49]. Втім, що стосується досліджуваної у магістерській роботі проблеми наразі відсутня методологічна основа для побудови портрета історичних діячів. Про це, зокрема, говорять Н.В. Макогончук, Н.А. Голярдик та О.В. Гевко, які не просто констатували цю проблему, але і розробили пропозиції, як застосувати у дидактиці історії новітні методики дослідження історичної особистості та формування її портрету, напрацьовані в методології історії [38]. Отже, впровадження інноваційних методик навчання історії неможливе без осмислення нових методологічних підходів та їх адаптації до шкільної практики.

Для реалізації окреслених завдань необхідно брати до уваги передусім методологію таких спеціальних історичних дисциплін, як біографістика, просопографія, генеалогія, мемуаристика тощо. Усі вони ставлять у центр уваги історичну особистість і пропонують досліджувати її всебічно на основі використання різних джерел. Так, наприклад, об'єктом дослідження біографістики є конкретна людина в усіх багатогранних проявах її існування: ментальних, психічних, психологічних, культурних тощо. Біографічні дослідження мають на меті створення біографії, що передбачає «відтворення на основі фактів і документів життя та діяльності особи у контексті суспільного змісту епохи, а також спосіб репрезентації у науковій та художній літературі специфіки окремого людського життя» [54, с. 99 – 100]. Просопографія досліджує особу в усій сукупності її індивідуальних якостей та взаємостосунків з оточенням, а також створенням «колективних

біографій» певних соціальних станів. Просопографічний метод орієнтує на дослідження «історії знизу», відтворення «живої історії» людини у її індивідуальному і соціальному вимірах на основі різноманітних історичних джерел. Просопографія поглиблює біографічний матеріал шляхом урахування людського й особистого в історії, відтворює образ відомої особи у сукупності позитивних і негативних сторін її життєпису [54, с. 424, 427].

Методологія просопографії та біографістики сприятиме формуванню власного бачення учнями історичної постаті як справжньої живої людини і свого особистого ставлення до цієї постаті [38]. Це напрочуд актуально для реалізації такого завдання історичної освіти, як формування особистості учня, його ціннісних орієнтацій, здатності до морального вибору тощо. Адже вкрай важливим є не тільки наявність в учнів історичних знань, але і поява в них «бажання зрозуміти історичну особу як реальну людину, з її пошуком життєвого шляху, помилками та перемогами, багатим внутрішнім життям, внутрішньою боротьбою в момент прийняття відповідальних рішень», а також здатності оцінювати діяльність історичних осіб [26, с. 48].

Якщо спробувати перенести методи біографістики та просопології у сферу дидактики історії, це може забезпечити останню новим методичним інструментарієм для організації активної дослідницької діяльності учнів по створенню комплексних портретів історичних постатей. Н.В. Макогончук, Н.А. Голярдик та О.В. Гевко пропонують виділяти три рівні такого виду учнівської активності: 1) збирання свідчень для портрету історичного діяча, що базується на методиці генеалогії і передбачає створення картки-досьє на історичну особу з ключовими відомостями [Додаток К] погляд на історичну постать через призму її формування, виховання, походження; 3) зосередження уваги на розгляді історичної особистості в історичному контексті (як вплинули на історичну особу / її погляди, історичні події, свідком яких вона була чи у яких брала участь) [38, с. 44] [Додаток З].

Використання наукових методів, розроблених окремими спеціальними історичними дисциплінами, активна дослідницька робота із залученням

різних джерел та настановою побачити «живу» історичну постать не тільки сприятимуть пізнавальному інтересу учнів при вивченні історії, але і більш глибокому його розумінню та формуванню навичок самостійної роботи. Однак реалізація цієї ідеї у шкільній практиці вимагає роботи методистів та самих учителів, готових змінювати методику навчання історії згідно з вимогами компетентнісного підходу.

Як відомо, компетентнісний підхід передбачає активну навчальну та дослідницьку діяльність учнів, результатом якої має стати сукупність набутих ними знань, умінь, ставлень і цінностей. Дослідницька навчальна діяльність ґрунтується на певній самостійності учнів у розв'язанні творчого (дослідницького) завдання із завчасно невідомим рішенням і спрямована на відкриття учнем суб'єктивно нових знань і способів дій [40, с. 13]. Дослідницький підхід у навчанні розглядає навчальне дослідження з наперед невідомим для учня рішенням як головний засіб досягнення освітнього результату. П.В. Мороз та І.В. Мороз виділяють такі характеристики дослідницького навчання історії: 1) виділення в навчальному історичному матеріалі проблеми, яка може передбачати неоднозначність у її розв'язанні; 2) набуття учнями вмінь формулювати припущення через систему спеціально розроблених завдань; 3) розвиток навичок роботи учнів з різноманітними джерелами інформації та їх аналізу; 4) формування умінь і навичок самоосвіти; 5) розвиток в учнів здатності займати дослідницьку позицію, застосувати елементи дослідницької діяльності; 6) формування вміння презентувати результати дослідницького пошуку [40, с. 13].

Активізації навчальної діяльності учнів і формуванню їхньої здатності самостійно розв'язувати проблеми може сприяти використання методу проектів. Його суть полягає у розробці і створенні учнем чи групою учнів під контролем вчителя нових продуктів, що характеризуються суб'єктивною або об'єктивною новизною та практичним значенням. Як зазначає О. Чучаєв, сутність проекту можна визначати як «шість П»: Проблема – Проектування (планування) – Пошук інформації – Продукт – Презентація – його Портфоліо,

тобто папка, в якій зібрані всі матеріали виконаного проекту [68]. Використання технології проектного навчання історії має сприяти формуванню дослідницької компетентності учнів, яка передбачає здатність формулювати проблему, шукати та оброблювати інформацію із різних джерел, поетапне проведення індивідуального або групового дослідження, підбиття його підсумків та презентацію і захист його результатів.

Отже, можна зробити висновок, що суттєве оновлення дидактики історії, чого вимагає впровадження компетентнісного підходу, можливе за умови застосування нових методологічних підходів, використання адаптованих для навчальних цілей методів, якими користуються професійні історики у своїх наукових дослідженнях. Що стосується теми нашого дослідження, то йдеться передусім про методи таких спеціальних історичних дисциплін, як біографістика, просопографія, мемуаристика тощо.

3.2. Методика створення історичного портрету офіцера армії УНР Дем'яна Долотія у старшій профільній школі методом просопографії.

Проаналізувавши стан досліджуваної проблеми на рівні шкільної практики та рекомендацій методистів, маємо констатувати, що ефективна організація роботи по створенню історичного портрету в умовах інноваційної системи навчання в сучасній українській школі потребує суттєвого переосмислення на основі нових методологічних підходів. Одним із таких нових підходів може бути використання потенціалу просопографії для організації дослідницького навчання історії у старшій профільній школі.

Метод просопографії передбачає історико-біографічне дослідження, покликане відобразити «живу особистість», а не постать, формалізовану датами і подіями, зібрати і систематизувати джерельний матеріал, який би пояснив ці факти і реконструював би образ людини такою, якою вона була в реаліях повсякденного життя [15].

Як зауважує Т.С. Воропаєва, «всебічне наукове вивчення ролі особистості в українській історії передбачає поєднання індивідуально-

біографічного, суб'єктно-діяльнісного та соціально-типологічного підходів» [19, с. 50]. У контексті теми нашого дослідження ця ідея виглядає доволі цікавою, адже вона передбачає створення історичного портрету не просто Дем'яна Долотія як історичної постаті, але і як офіцера армії УНР. Такий двоєдиний образ «живої» історичної постаті як унікальної особистості з власною біографією та як представника соціального стану, який у конкретний історичний час був історичним дієвцем актуалізує використання просопографічного методу у навчанні історії у старшій профільній школі. Адже учні 10 класу уже цілком спроможні на активні дослідницькі види навчальної діяльності.

Найбільш ефективно реалізувати метод створення історичного портрету методом просопографії на прикладі офіцера Армії УНР Дем'яна Долотія, на наш погляд, можна шляхом застосування технології проектного навчання історії. Ця технологія передбачає індивідуальне або групове учнівське дослідження, яке відбувається поетапно і результатом якого має стати бачення учнями розв'язання певної дослідницької проблеми. На основі проведеного наукового дослідження, представленого у перших двох розділах магістерської роботи, пропонуємо власну методичну розробку сценарію навчального проекту з історії у старшій профільній школі по створенню історичного портрету офіцера армії УНР Дем'яна Долотія методом просопографії.

І. Дьоміна звертає увагу на те, що запорукою успіху проектної діяльності є її раціональне планування. Зокрема, планування навчального проекту передбачає: 1) визначення навчальних цілей; 2) планування «що» і «як», а не «коли»; 3) планування, як відбуватиметься публічна презентація результатів проекту [25].

Навчальний проект «Створення історичного портрету офіцера Армії УНР Дем'яна Долотія» виконуватиметься учнями 10 класу впродовж вивчення теми «Національно-визвольні змагання 1917-1921рр.» (орієнтовно впродовж 4-6 тижнів). Вчитель на початку вивчення цієї теми має пояснити,

що передбачає виконання навчального проекту, які матеріали буде надано (зокрема, архівні джерела та фрагменти із наукової літератури) і що треба зробити самостійно, з яких етапів складається виконання проекту і які можливі способи представлення його результатів.

Занурюючись у тему, учні мають з'ясувати значення таких ключових понять: історичний/просопографічний портрет, Українська Народна Республіка, офіцер Армії УНР, Національно-визвольні змагання/Українська революція 1917-1921 рр. Вчитель може на першому уроці зорієнтувати учнів, пояснивши головний напрям історичного процесу у цей період та вказавши на ключового дієвця історії – Армію УНР, пояснити з кого вона формувалася. На цьому ж занятті вчитель має сформулювати мету навчального проекту – дослідити біографію Дем'яна Долотія як одного із учасників Української революції 1917-1921 рр. і створити такий його історичний портрет, який би дав можливість побачити за сухим фактажем та важливими віхами подій, що разом утворюють такий історичний феномен, як національно-визвольні змагання, конкретну людину, побачити його трагічну долю, зрозуміти ціну, яку заплатив український народ у цій нерівній боротьбі. Крім того, залучення у канву історичних подій діяльності пересічних історичних постатей (а не тільки видатних) сприяє актуалізації ціннісної та емоційної сфер особистості учнів, розумінню важливості проявляти власну активність у реальному житті (яке згодом стане об'єктом вивчення для істориків).

Розпочинаючи роботу в межах навчального проекту «Створення історичного портрету офіцера Армії УНР Дем'яна Долотія», учням варто зрозуміти, що являє собою офіцерство і яка його роль в армії, хто належав до офіцерства Армії УНР. Для цього можна порадити учням проаналізувати категорію у Вікіпедії «Офіцери Армії УНР»: вибірково погортати сторінки з конкретними іменами, узагальнити віхи їх біографії (до початку Української революції, під час і після Революції), звернути увагу на місце смерті (велика кількість офіцерів Армії УНР поховані за кордоном). Працюючи над створенням історичного портрету Дем'яна Долотія, учні можуть використати

цю тричленну схему і спробувати реконструювати його життєвий шлях у три етапи: 1) родовід і кар'єра в РІА; 2) учасник Української революції; 3) доля після її поразки.

Створюючи історичний портрет офіцера Армії УНР Дем'яна Долотія, учні можуть аналізувати надані вчителем матеріали, а також здійснювати самостійний пошук, особливо що стосується розуміння історичного контексту конкретних віх його біографії, як-то українізація військових частин російської армії, шлях державотворення: від автономії до незалежної держави та її ліквідації, Інтерновані формування Армії УНР тощо.

Виконувати такий навчальний проект можна як індивідуально, так і у групах. У будь-якому разі важливим є етап презентації результатів учнівської роботи. Тут можна задіяти ІКТ, наприклад, інтерактивну дошку Padlet, де учні можуть не тільки розміщувати свої просопографічні портрети або їх елементи, включно з генеалогічним досьє [Додаток К], але і коментувати роботу своїх однокласників. Зокрема, учні можуть розміщувати на віртуальній дошці свої візуалізації, наприклад, мапу, на якій позначено географічні точки, пов'язані з біографією Д. Долотія, із додаванням короткої інформації про те, що саме відбувалося з ним у конкретному місці (місце народження, місця служби, участь у військових операціях, перебування у таборі для інтернованих, поховання тощо). Учні можуть також створити лінію часу із зазначенням ключових дат у біографії офіцера Армії УНР Д. Долотія. Обговорення ідей, що виникають в учнів при аналізі фотодокументів та історичних джерел, можна також організувати, використовуючи можливості віртуальної дошки.

Представити результати дослідження учні можуть, наприклад, створивши сторінку історичного діяча у соціальних мережах, як-то Facebook чи Instagram [Додаток Л], де будуть представлені не тільки історичні факти, що відображують віхи біографії офіцера Армії УНР Д. Долотія, але і реконструйовано його вподобання, інтереси, думки щодо певних подій, плани або мрії, що сприяє всебічному представленню людини з минулого як

особистості. Ще одним варіантом представлення результатів учнівського дослідження може бути платформа Canva, а саме розділ «Шаблони – Біографія», або створення інфографіки. Ці інструменти надають шаблони, які учні можуть самостійно редагувати, розміщуючи і структуруючи як текстову, так і візуальну інформацію. Гарним завершенням групового проекту може бути колективне написання статті у Вікіпедії, зокрема, додавши статтю «Дем'ян Долотій» у категорії «Офіцери Армії УНР». Обравши такий варіант представлення результатів дослідницької роботи, учні мають не тільки розмістити інформацію біографічного характеру, але і підкріпити її достовірність посиланням на наукову літературу та доступні історичні джерела.

Вчитель може використати проведене учнями просопографічне дослідження на уроці систематизації та узагальнення знань з теми «Національно-визвольні змагання 1917-1921 рр.». Для цього варто сформулювати проблемні питання для спільного обговорення, наприклад, «Чому українці почали свою боротьбу з ідеї автономії, а не одразу із незалежності?», «Чому армія, яка складалася із досвідчених вояків, зрештою прогнала?» тощо. Обговорюючи такі питання, варто апелювати до отриманого учнями досвіду бачення «живої» людини за шеренгою історичних подій. Тому паралельно можна формулювати питання на зразок: «Як ви думаєте, що відчувала людина, перебуваючи у таборі для інтернованих?», «А що, переїзжаючи до Франції і живучи там, коли вдома залишилася родина?», «Яка роль великих і пересічних людей у значних історичних подіях?» тощо.

У результаті проведеного дослідження ми прийшли до висновку, що досягти ефективності при впровадженні методу створення історичного портрету методом просопографії завдяки технології проектного навчання історії у старшій профільній школі можна, якщо дотримуватися таких порад:

1. Окресліть максимально загальні вимоги до виконання навчального проекту, залишивши простір для якомога більшої самостійності, ініціативності і творчості учнів. Уникайте прямих інструкцій.
2. Чітко сформулюйте кінцеву мету навчального проекту, структуруйте його змістовну частину, обговоріть з учнями можливі способи презентації його результатів.
3. Підберіть різні матеріали для дослідницької роботи учнів: історичні документи, фотодокументи, Інтернет-ресурси, фрагменти дослідницької літератури тощо. Переконайтеся, що учні знають, як з ними працювати.
4. За потреби допоможіть учням у створенні творчих груп, плануванні конкретних видів діяльності, які сприятимуть досягненню мети навчального проекту.
5. Поясніть учням внутрішню логіку діяльності, орієнтуйте їх на використання дослідницьких і пошукових, на відміну від репродуктивних, методів.
6. Використовуйте можливості Інтернет-комунікації для організації колективного обговорення під час виконання окремих видів роботи в межах навчального проекту.
7. Актуалізуйте проміжні та остаточні результати проектної діяльності учнів під час вивчення теми «Національно-визвольні змагання 1917–1921 рр.» і під час проведення підсумкового уроку з цієї теми.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що технологія проектного навчання історії добре підходить для використання просопографічного методу створення історичного портрету у старшій профільній школі. Запропонована методична розробка сценарію навчального проекту з історії загалом відповідає специфіці компетентнісного підходу, оскільки передбачає організацію дослідницько-пошукової діяльності учнів, спрямованої на створення (на відміну від вивчення) історичного портрету. Крім того, вона залучає сучасні цифрові технології для отримання та обробки інформації,

організації колективного учнівського обговорення, а також представлення результатів навчального проекту. Серед важливих умов ефективності впровадження запропонованої методичної розробки у шкільну практику можна назвати: чітке формулювання вчителем мети навчального проекту, ретельне планування його основних етапів, всіляке заохочення ініціативи учнів, пов'язування змісту завдання, над яким працюють учні, з тим, що паралельно розглядається на уроках під час вивчення теми «Національно-визвольні змагання 1917–1921 рр.».

Висновки до 3 розділу

Дослідивши проблему створення історичного портрету у шкільному курсі історії ми прийшли до висновку, що цей вид навчальної діяльності дедалі частіше використовується у сучасній школі. Аналіз педагогічного досвіду вчителів-практиків демонструє застосування великої кількості методичних прийомів вивчення життя і діяльності переважно видатних історичних постатей. На наш погляд, діяльність учнів по створенню історичних портретів можна організувати у відповідності із вимогами компетентнісного підходу ще більш ефективно і сприяти формуванню предметних історичних компетентностей, якщо, по-перше, оновити методологічні підходи, що лежать в основі дидактики історії (увага до пересічних людей, залучення дослідницьких методів, використовуваних істориками як науковцями, у шкільну практику тощо), і по-друге, активізувати учнів, залучивши їх до самостійної дослідницької діяльності.

Запропонована у підрозділі 3.2. методична розробка ґрунтується на двох важливих ідеях: 1) учні 10 класу можуть самостійно створити історичний портрет офіцера Армії УНР, використовуючи метод просопографії, тобто реконструкції «живої» біографії історичного діяча, який належав до певної групи історичних дієвців; 2) найкраще можна організувати таку учнівську діяльність завдяки освітній технології проектного навчання історії. У сукупності ці дві ідеї, на наш погляд, можуть суттєво оновити методику

навчання історії в межах компетентнісного підходу, залучити більш активні види учнівської діяльності, сприяти формуванню ціннісних орієнтацій учнів та формуванню їхньої особистості, розвивати ключові і фахові історичні компетентності та гнучкі вміння.

ВИСНОВКИ

Всебічно дослідивши тему «Дем'ян Долотій: створення історичного портрету офіцера армії УНР», охарактеризувавши теоретичні, джерелознавчі та історіографічні засади вивчення наукової проблеми українського офіцерства, виявивши фактори, які вплинули на його появу і становлення та історичне значення його діяльності, а також реконструювавши історичний портрет професійного військового і учасника Української національно-визвольної революції Дем'яна Долотія, можна зробити такі узагальнені висновки.

Аналіз теоретико-методологічних, джерелознавчих та історіографічних аспектів дослідження українського офіцерства армії УНР на прикладі Дем'яна Долотія дозволив сформулювати загальні тенденції і принципи, що визначають характер даного дослідження. Зокрема, для досягнення головної мети магістерської роботи – створення історичного портрету офіцера армії УНР Дем'яна Долотія – виявилось необхідним застосувати різні загально-наукові та спеціально-наукові методи, методологічні принципи наукового дослідження, а також використати широку джерелознавчу та історіографічну базу. У своєму дослідженні ми керувалися принципами історизму, детермінізму, об'єктивності та системності. Було застосовано такі наукові методи, як метод синтезу, герменевтичний і структурно-типологічний методи, а також спеціально-наукові історичні методи, як-то історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний та наративний, або ідеографічний.

Аналіз джерельної бази дає можливість стверджувати, що вона є достатньою для ґрунтовного вивчення проблеми українського офіцерства армії УНР, включаючи життєвий шлях Дем'яна Долотія. У нашому дослідженні було використано різноманітні архівні документи, документи із сімейного архіву родини Долотіїв, спогади учасників подій, а також наукові праці з історії Української революції.

Дослідивши фактори становлення українського офіцерства армії УНР, його долю та роль у формуванні національних збройних сил УНР, ми приходимо до висновку, що армію УНР можна розглядати як ключового учасника Української революції 1917 – 1921 років. Аналізуючи процес формування українського офіцерства в роки національно-визвольних змагань, можна виокремити три важливі фактори, що сприяли цьому процесу. По-перше, до армії УНР долучалися особи, які вже мали військовий досвід, здобутий у РІА. По-друге, значна частина офіцерів була етнічними українцями та нащадками козаків, що сприяло активізації патріотичних почуттів та залученню їх до участі в національно-визвольних змаганнях. По-третє, активність окремих військових і політичних діячів, спрямована на організаційне структурування українізованих військових частин, мотивувала осіб із військовим досвідом добровільно приєднатися до їхніх рядів.

Реконструюючи історичний портрет Дем'яна Долотія, ми простежили його життєвий шлях у три етапи: як військового у лавах РІА до початку Української революції, як офіцера армії УНР в роки Національно-визвольних змагань 1917-1921 років, як вимушеного мігранта після поразки цієї революції. Багато в чому цей шлях бойового офіцера армії УНР був схожим на шлях багатьох його побратимів. А тому можна стверджувати, що проведене нами дослідження дає можливість глибше зрозуміти долю українського офіцерства загалом, яке відіграло ключову роль у формуванні національних збройних сил УНР і суттєво вплинуло на хід подій Української революції. Крім того, аналіз біографії Дем'яна Долотія, підкріплений документальними та архівними джерелами, дозволяє побачити його особистий внесок у національно-визвольні змагання та його подальшу долю, зокрема вимушену міграцію до Франції.

Третій розділ магістерського дослідження присвячений створенню історичного портрету офіцера Армії УНР Дем'яна Долотія у шкільному курсі історії у профільній школі і відображає сучасні тенденції у викладанні та навчанні історії. Аналізуючи педагогічний досвід та нові підходи, ми

з'ясували, що створення історичних портретів стає дедалі актуальнішим у сучасній шкільній освіті. Крім того, компетентнісний підхід вимагає залучення більш активних видів учнівської діяльності дослідницького характеру, тому варто залучати інноваційні методичні та методологічні підходи, адаптувавши їх до вивчення історії у школі.

Розроблена методика створення історичного портрету офіцера армії УНР в 10 класі з використанням методу просопографії і з застосуванням освітньої технології проектного навчання видається нам перспективною і може бути успішно впроваджена в освітній процес. Використання освітньої технології проектного навчання історії, а також оновлення методичних і методологічних підходів до дидактики історії сприяють активізації учнів, залученню їх до самостійної дослідницької діяльності та формуванню ключових і фахових історичних компетентностей.

Узагальнюючи результати проведено нами магістерського дослідження, можна стверджувати, що сформульована у вступі мета досягнута, а дослідницькі завдання вирішено. Ми провели власне історичне дослідження по створенню історичного портрету офіцера армії УНР Дем'яна Долотія, а також показали, як можна організувати дослідницьку діяльність учнів за цією темою у шкільному курсі історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. 7662. 1891. Мая 3. Высочайшие утвержденные положения: I. О зауряд-прапорщиках армии, и II. О зауряд-военных чиновниках». Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. Том 11. Санкт-Петербург, 1894. 1410 с. С. 229-234.
2. Антонов-Овсеенко В. Записки о гражданской войне. Том 3. М. 1932. 380 с.
3. Бюлетень Товариства бувших вояків армії УНР у Франції. 1947. 5 листопада. Ч.1. С. 6.
4. Додаток до наказу по 3-ій Залізній стрілецькій дивізії ч.56. § 4 від 9 квітня 1921 року. Обкладинка. Список 3-ї Залізної стрілецької дивізії. 1921 р. ЦДАВО України. Ф. 2257, оп. 1, спр. 9. Режим доступу: https://www.db.geroika.org.ua/files/program/test_file//tphoto3cd8135b8a7f9cec3dff424a07af0e24.pdf
5. Додаток до наказу по 3-ій Залізній стрілецькій дивізії ч.56. § 4 від 9 квітня 1921 року. Сторінка документу зі згадкою. Список 3-ї Залізної стрілецької дивізії. 1921 р. ЦДАВО України. Ф. 2257, оп. 1, спр. 9. Режим доступу: https://www.db.geroika.org.ua/files/program/test_file//tphoto55fede7b4fed46486f4b646dc58b821b.pdf
6. Знак отличия Военного ордена Святого Георгия. Списки пожалованным за русско-японскую войну 1904-1905 гг. Москва, 2006. С. 156; 548.
7. Історія: Україна і світ. 10-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. – Київ: НРЕС PRESS, 2022.
8. Історія України. Всесвітня історія 10–11 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/finish_istoria_ukrainy_vsesvitnya_istoriya_.pdf
9. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ 10 – 11 КЛАСИ. Рівень стандарту» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://osvita.ua/school/program/30993/>
 10. Приказы о чинах военных 1916 года. СПб, 1916. Января 1-го дня 1916 года – января 31-го дня 1916 года. С. 18.
 11. Русское слово. 1915. № 80. 9 апреля.
 12. Список нижних чинов унтер-офицерского звания, удостоенных производства в чин прапорщика: призванных из запаса – в прапорщики запаса, а состоящих на действительной службе – в прапорщики соответствующего рода оружия. Приложение к приказу армиям Юго-Западного фронта от 26 ноября 1914 года.
 13. Старшини Армії УНР в таборівій церкві в Каліш. Імена самостійної України 1917-1924. Режим доступу: <https://www.db.geroika.org.ua/ua/starshyny-armii-unr-v-taborovii-tserkvi-v-kalishi-07bc127c0191571c14cd0b8358027693.html>

Література

14. Артишук Г.М. Організація проектних технологій у навчально-виховному процесі. Методичний посібник, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-proektni-tehnologi-14447.html>
15. Вивчення історичних персоналій та постатей. Варіанти організації роботи учнів по вивченню історичної особистості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bor-school.at.ua/load/pedagogichna_laboratorija/vivchennja_istorichnikh_personali_j_ta_postatej/3-1-0-23
16. Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції: марець 1917 р.- грудень 1919 р. Ч. 3. 1990. 542 с.

17. Власов В. С. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ, 2018. 256 с.
18. Волковинський В.М. КАРПАТСЬКА ОПЕРАЦІЯ 1915 [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком. Київ, 2007. 528 с.
URL: http://www.history.org.ua/?termin=Karpatska_operaciya_1915
19. Воропаєва Т.С. Роль особистості в українській історії крізь призму біографістики. Українська біографістика: збірник наукових праць. 2016. № 14. С. 50 – 70.
20. Гай-Нижник П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади та національне державотворення (1917-1920). Київ, 2010. С. 304.
21. Долотій Дем'ян Юрійович (Григорович). Імена самостійної України 1917-1924. Режим доступу:
https://www.db.geroika.org.ua/ua/person_card.html?code=fde2c08900ec37722d7e53ce9ae80b97
22. Дем'ян Долотій Юрійович. Картка № 1326. Перші визвольні змагання 1914-1924 рр. Режим доступу: <http://pvz.in.ua/action.php?id=1326>
23. Деникин А.И. Вооруженные силы Юга России. М, 2013. 320 с.
24. Дяченко П. Г. Чорні запорожці. Спомини командира 1-го кінного полку Чорних запорожців Армії УНР. К, 2010. 448 с.
25. Дьоміна І. Проектне навчання: коротко про головне. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/view/proektne-navchannya-korotko-pro-golovne/>
26. Задорожна Л.В. Реалізація компетентнісного підходу до вивчення життя, діяльності та ролі видатних особистостей в шкільній історичній освіті. Віртус: Науковий журнал. 2020. Вип. 42 (березень). С. 47 – 49.
27. Кармелюки: До історії Запорозького полку ім. отамана Янка Кармелюка Армії УНР. К, 2012. 160 с.
28. Киевский Краснознаменный. М, 1974. 432 с.
29. Ковальчук М. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське збройне протистояння. Київ, 2006. 576 с.

- 30.Ковальчук М. Руккас А. Перший зимовий похід армії УНР. На бій за волю. Перемога через поразки. Україна у війнах і революціях 1914 – 1921 рр. Х, 2016. 452 с.
- 31.Коляда І.А. Теоретико-методичні засади висвітлення ролі історичної особи на уроках з історії України у 9 класі при вивченні теми: «Російсько-французька війна 1812 р. і Україна (І. Котляревський — організатор козацьких полків у війні 1812 року)». Проблеми історії України ХІХ – поч. ХХ ст. 2013. Випуск 21. С. 301-310.
- 32.Красносілецький Д. Зимові походи та отаманщина національного вектору антибільшовицького повстанського руху. Війна з державою чи за державу? Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 років. Харків, 2017. 400 с. С. 354-399.
- 33.Кронгауз В. Вебінар «Просопографічний метод на уроках НУШ: теорія і практика використання». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://naurok.com.ua/webinar/prosopografichnyi-metod-na-urokah-nush-teoriya-i-praktika-vikoristannya/learn>
- 34.Куропаткин А.Н. Записки о русско-японской войне. Итоги войны. Берлин, 1911. 549 с.
- 35.Луговий О.М. Просопографія в історичному дослідженні : метод. вказівки до спеціального курсу. Одеса, 2020. 32 с.
- 36.Лукомский А. С. Воспоминания генерала А. С. Лукомского. Том 2. Период Европейской войны. Начало разрухи в России. Борьба с большевиками. Берлин, 1922. 340 с.
- 37.Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. К, 2003. 608 с.
- 38.Макогончук Н.В., Голярдик Н.А., Гевко О.В. Методологічні підходи до побудови портрету історичної особистості та їх використання в дидактиці історії. Інноваційна педагогіка. 2022. Вип. 51. Т. 2. С. 41 – 45.
- 39.Молінська Б.В. Використання методу «Історичний портрет» для розвитку компетентностей учнів на уроках Історії. [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-metodu-istorichniy-portret-dlya-rozvitku-kompetentnostey-uchniv-na-urokah-istori-182165.html>
40. Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі: методичний посібник. Київ, 2018. 96 с.
41. Митрофаненко Ю. Отаманщина 1918-1919. Війна з державою чи за державу? Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 років. Х, 2017. 400 с. С. 100 – 147.
42. Нариси історії української революції 1917–1921 років. К, 2012. Кн. 2. 464 с.
43. Ольхіна Н. Особа в історії України. Історія України. 2003. № 29 – 32. С. 3 – 11.
44. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917 - 1920). К, 2007. 608 с.
45. Пам'ятки історії та культури Апостолівського району (за матеріалами “Зводу пам'яток історії та культури України”). Дніпропетровськ, 2016. 288 с.
46. Пометун О. І. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класів закладів загальної середньої освіти. Київ, 2018. 256 с.
47. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. Київ, 2018. 208 с.
48. Проектні технології на уроках історії. Блог вчителя історії Благовіщенського НВК №2 Чучаєва О.В. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://chuchaev2.blogspot.com/2015/11/blog-post_44.html
49. Подобєд П. К. З-під Конотопа до Аризони: невігдані історії вояків Армії УНР. Івано-Франківськ, 2017. 340 с.
50. Полонська-Василенко Н. Історія України у 2 томах. Том 2. К, 1995. 608 с.

51. Реєнт О. П. Українські визвольні змагання 1917–1921 років. Київ, 2016. 280 с.
52. Рогожа М.М. Полковник Армії УНР Гнат Порохівський: портрет у контексті просопографії. Вісник Черкаського університету. 2019. № 1. С. 66 – 72.
53. Савченко В. Дванадцять війн за Україну. К, 2008. 480 с.
54. Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. І. Н. Войцехівська (кер. авт. кал.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко [та ін.]. Київ, 2008. 520 с.
55. Середницький Я.А. Павло Шандрук. Перша світова і три Російсько-Українських війни. Тернопіль, 2015. 224 с.
56. Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. К, 2009. 426 с.
57. Субтельний О. Україна: історія. К, 1993. 720 с.
58. Тісліченко О. А. Розвиток критичного мислення учнів на уроках історії при вивченні діяльності історичних осіб. Таврійський вісник освіти. 2015. № 3(51). С. 230 – 235.
59. Тинченко Я. 1919. Дієва армія УНР, листопад 1918 – листопад 1919 р. К, 2017. 164 с.
60. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917 – 1921). Том 2. К, 2011. 424 с.
61. Тинченко Я. Панцирні потяги, панцирники та залізничні війська у Визвольній війні 1917—1920 рр. 2012. 112 с.
62. Тинченко Я. Під зіркою Давида. Єврейські національні формування в Україні в 1917 – 1920 роках. К, 2014. 168 с.
63. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Книга 2. Київ, 2011. С. 121, 294.
64. Тинченко Я. Українська армія у 1920 році: Військовий союз з Польщею, війна з радянською Росією та інтернування. Київ. 2020. 244 с.

65. Ткач І. К. Обпалені крила. Чернігів, 1998. 492 с.
66. Томазов В.В. Просопографія: дисциплінарний статус і дослідницькі можливості. Українська біографістика: збірник наукових праць. 2021. № 22. С. 55–71.
67. Тронько Т.В. Вивчення життя і діяльності історичної особи. Огляд методичної літератури. Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання: Збірник наукових праць за матеріалами доповідей і повідомлень Дев'ятого Всеукраїнського науково-практичного семінару (26-27 березня 2015 року). Полтава, 2015. С. 196 – 205.
68. Чубукова Т. Історія України першої половини ХХ ст. в особах. Програма курсу за вибором для учнів 10 – 11 профільних класів суспільно-гуманітарного напрямку. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nbabak-history.blogspot.com/2017/01/xx.html>
69. Шарошкіна Н. Біографічний метод в освітній роботі як аналіз життєвого шляху людини. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2012. № 4. С. 114–122.
70. Удовиченко О. Третя залізна дивізія. Том І. Матеріали до історії Війська Української Народньої Республіки. Рік 1920. Нью-Йорк: Червона Калина, 1971. С. 246. 264 с.
71. Футулуйчук Д.Д. Етапи становлення армії УНР (1917-1918 рр.): спроба ретроспективного аналізу. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького. 2011. № 4. С. 46 – 54.
72. Юдін В.М. Розробка уроку «Історичний портрет Цезаря». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/urok-istorichniy-portret-cezarya-225504.html>
73. Яловко В.С. Політичні портрети Ф.Д. Рузвельта, Б. Муссоліні, А. Гітлера, Ф. Франко (розробка уроку в 10 класі). Чагор, 2013. –

Режим доступу: <https://naurok.com.ua/praktichne-zanyattya-politichni-portreti-f-d-ruzvelta-f-franko-b-mussolini-a-gitlera-132864.html>

ДОДАТКИ

Додаток А

PAGE 01

№ 24
Doloti
Demian
62 ans

28 février 1943

Le vingt huit février mil neuf cent quarante trois, qua-
tre heures, est décédé en son domicile, rue Martin 16
Demian Doloti, sans profession, né à Mikhaloya-
votsh (Russie) le premier Novembre mil huit cent quatre
vingt, fils de Georges Doloti et de Pelagie Litvinenko,
époux décédés; Époux de Donna Andreff.

Dressé le premier Mars mil neuf cent quarante trois,
seize heures, sur la déclaration de Claudius Biquet,
trente cinq ans, Employé des pompes funèbres, domici-
lié à Montargis, qui, lecture faite, a signé avec
Nous Eugène Louis Rode, Maire de Châlottes sur Loing / 2.

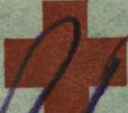
C. Biquet

[Signature]

?

Додаток Б

416



Форма 1.

ем *Кр. Кр.* госпиталь.
Кр. Кр. лазаретъ.

УВѢДОМИТЕЛЬНАЯ КАРТОЧКА

(ПРИЕМНЫЙ ЛИСТОКЪ).

№ *1006*

1915 годъ *апрѣль* мѣсяцъ *4^{го}* число.

уда прибылъ *Кіева эвакуацион. пункта*
 ь войскъ и званіе *74 Ставропольскаго*
 иллія, имя и отчество *Долотий Демьян*
 ринорьевичъ *прапорщикъ*
 ой мѣстности уроженецъ *Херсон. губ. село Михай*
 расть, женатъ, холостъ *38 летъ холостъ*
 оисповѣданіе *Украинскаго*

какому документу принять *Отчетно-освидом. карточ-*
 и ранень или контужень, то когда, въ какомъ дѣлѣ и чѣмъ *ка р*
изъ боевое бедро 23^{го} марта 1915,
 какое отдѣленіе и палату направлень

Принялъ (подпись) *С. Ренекъ*

Додаток В



Додаток Г



ДЕРЖАВНА АРХІВНА СЛУЖБА
УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ
АРХІВ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ
ТА УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ
(ЦДАВО УКРАЇНИ)

вул. Солом'янська, 24, м. Київ, 03110
Тел. 275-36-66, факс 275-12-55
E-mail: tsdavo@archives.gov.ua
Web: http://www.tsdavo.org.ua
Код ЄДРПОУ 03494349

21.10.2016 № 258-96
На № заява від 10.10.2016

Панафідін І.

Шановна п. Панафідін!

На Вашу заяву повідомляємо, що в переглянутих документах Штабу 3-ї залізної стрілецької дивізії військ УНР м. Кам'янець-Подільський Подільської губернії за 1919-1924 рр., Штабу Дієвої Армії УНР за 1918-1924 рр. біографії Долотія Дем'яна не виявлено.

До відома сповіщаємо, що в документах Штабу Дієвої Армії УНР містяться наказ війську Української Народної Республіки від 29 серпня 1920 р. про склад штабу 8-ї стрілецької дивізії та список старшин 20-го стрілецького куреня 3-ї залізної дивізії, в яких значиться Долотій Дем'ян.

Заступник директора архіву

О. Б. Берковська

Додаток Д

Старшини Армії УНР в таборній церкві в Каліші. Режим доступу:
<https://www.db.geroika.org.ua/ua/starshyny-armii-unr-v-taborovii-tserkvi-v-kalishi-07bc127c0191571c14cd0b8358027693.html#gallery-1>



Додаток Е

Старшини Армії УНР в таборній церкві в Каліші. Режим доступу:

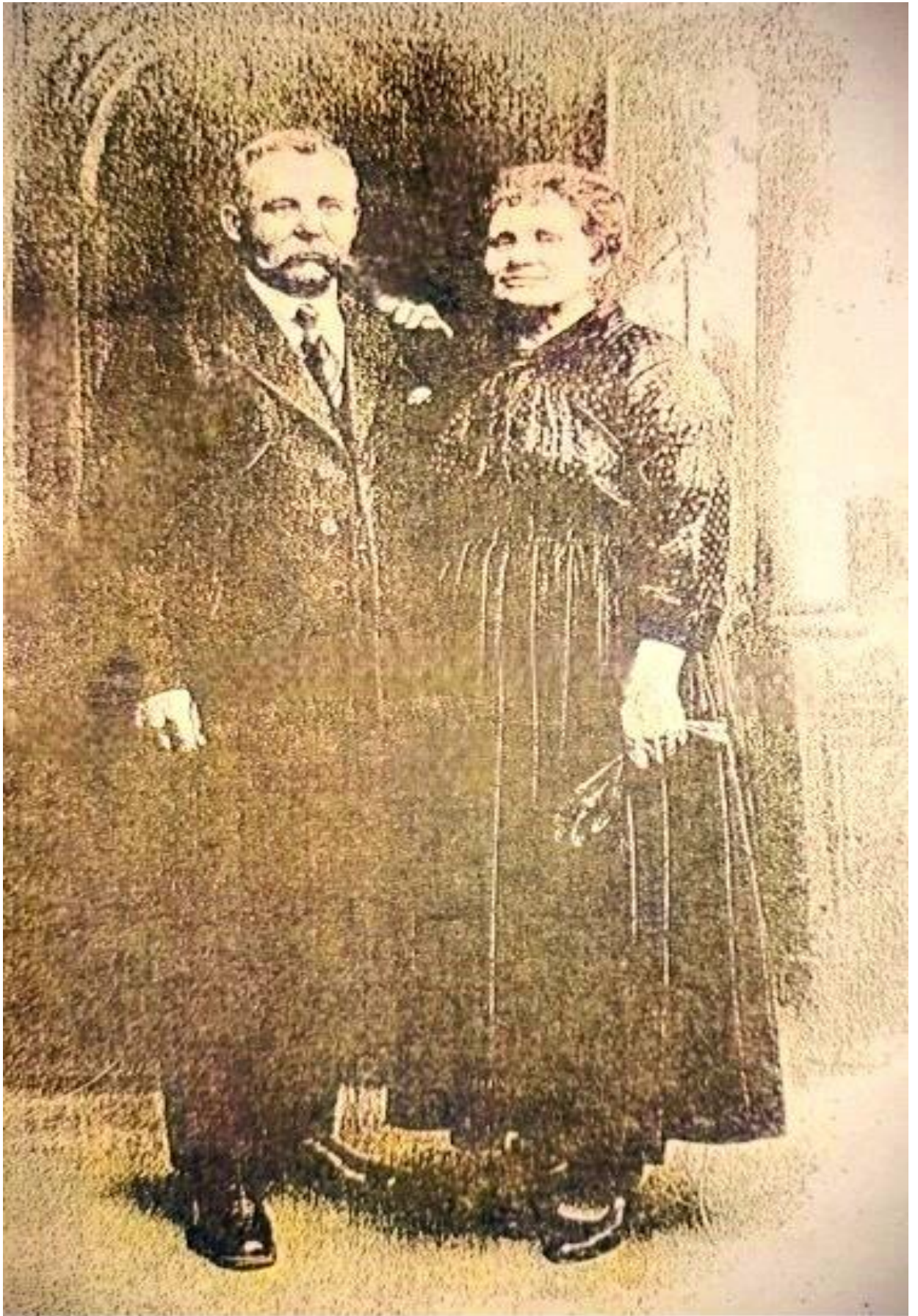
<https://www.db.geroika.org.ua/ua/starshyny-armii-unr-v-taborovii-tserkvi-v-kalishi-07bc127c0191571c14cd0b8358027693.html>

1. Генштабу, Ген.-пор. Грбовський Олександр, - Генеральний Інспектор Військ ЧНР, Командувачий армією
2. Генштабу Ген.-пор. Куца, Вихітєв, - НК Генеральної Штабу
3. Ген.-пор. Загородський Олександр, - НК Камішевої групи
4. Протопресвітер Військ, Мітрофанський протоієрей
Камішевої групи,
5. Священник Еквівізії Пяталенко Павло;
6. Священник Еквівізії Воронцов Трицько;
7. Священник штабу Дубиневич Володимир;
8. Діакон Бунь Трицько;
9. Діакон Шпортик Іван
10. Заступник Староости церкви помічник
Балашов
11. Помічник Коштовий Левицький.

LEONAR

4019

Додаток Ж



Додаток 3

Методика складання історичного портрету Г.Ю. Цезаря (розробка вчителя В.М. Юдіна)

Алгоритм «Як скласти історичний портрет» (роздатковий матеріал)

- Як відбувалося становлення особистості історичного діяча.
- Де і коли він народився?
- Де і в яких умовах жив, зростав, виховувався?
- Як формувалися його погляди?
- Особисті якості й риси характеру.
- Як особисті якості діяча впливали на його діяльність?
- Які з його особистих якостей вам подобаються, а які ні?
- Діяльність історичного діяча.
- Охарактеризуйте основні справи його життя.
- Які успіхи й невдачі були в його справах?
- Які верстви населення підтримували його діяльність, а які – ні та чому?
- Хто були його друзі, а хто вороги та чому?
- Якими були наслідки його діяльності: для сучасників; для нащадків?
- За що людство вшановує цю людину?
- Яке ваше особисте ставлення до історичного діяча?
- Які почуття викликає у вас його діяльність?
- Як ви ставитеся до засобів і методів його діяльності?

Обґрунтуйте свою позицію.

Читаючи фрагменти твору давньоримського письменника й історика Светонія, визначте риси характеру Цезаря. Складіть його історичний портрет, послідовно відповідаючи на запитання і наводячи приклади з поданих історичних джерел.

1. Які риси характеру допомогли Цезарю стати великим полководцем?
2. Які риси характеру свідчать про його талант державного діяча?

3. Які риси характеризують його як людину?
4. За які чесноти шанували Цезаря сучасники?

Давньоримський письменник Светоній

«Життя дванадцяти цезарів. Божественний Юлій»

...Ось що він зробив за дев'ять років свого командування. Усю Галлію, за винятком союзних племен, перетворив на провінцію. Першим з римлян напав на зарейнських германців і переміг їх. Він напав і на британців, до тих пір незнайомих, вимагаючи з них викупу і заручників. Серед великих успіхів він лише тричі зазнав невдачу.

По завершенні війни він відсвяткував п'ять тріумфів. Під час понтійського тріумфу несли напис: «Прийшов, побачив, переміг».

Воїнів він цінував не за рід чи багатство, а лише за мужність.

Цезар – полководець

...бойовий дух і славолюбство воїнів Цезар... підтримував насамперед тим, що щедро роздавав нагороди й почесні, даючи цим зрозуміти, що нагромаджує на війнах багатства не для власної розкоші й утіхи, а береже їх як загальне добро для відзначень за ратні заслуги. Він добровільно йшов назустріч будь-якій небезпеці й не цурався ніяких труднощів.

Якщо його готовності наражатися на небезпеку не дивувалися, знаючи його честолюбність, то всіх вражала його здатність витримувати знегоди, які, на перший погляд, перевищували його тілесні сили, бо він був слабої будови тіла, з білою й ніжною шкірою, страждав від головних болів, та ще й був схильний до падучої...

Незважаючи на це, він не посилався на слабке здоров'я, аби вести розніжене життя... Він намагався походами, простим харчуванням, постійним перебуванням під відкритим небом і труднощами подолати свою кволість і загартувати своє тіло. Спав він переважно на возі або на ношах, щоб використати для справ і час відпочинку. Об'їжджаючи вдень міста, укріплення, сторожові пункти, Цезар мав при собі лише одного раба, який занотовував те, що він диктував, та одного воїна ззаду, який тримав меч.

Перший у селі, але не другий у Римі

...Розповідають, що коли Цезар перевалив через Альпи і їхав через якесь нужденне містечко з нечисленним населенням, друзі, сміючись, жартома запитали: «Невже й тут мають місце змагання за посади, суперництво за перше місце і свари серед знаті?» На це Цезар цілком поважно відповів: «Щодо мене, то я волів би бути тут першим, ніж другим у Римі».

Цезар й інші

...Іншим разом Цезаря в дорозі зненацька застала хурделиця, і він попросив притулку в хатині якогось бідняка. Тут була лише одна кімнатка, яка ледве могла б служити одній особі. Тоді Цезар так озвався до друзі в: «Те, що найпочесніше, слід давати найсильнішим, а те, що найнеобхідніше, — найслабшим». Із цими словами він велів господарю відпочивати в кімнаті, а сам разом з іншими спав під навісом перед дверима хатини.

Цезар-диктатор

...Сенат призначив Цезаря диктатором. Тоді Цезар дозволив вигнанцям повернутися на батьківщину, наділив громадянськими правами дітей осіб, яких Сулла оголосив поза законом, полегшив тяжке становище боржників, частково звільнивши їх від сплати процентів.

...Друзі вважали за необхідне, щоб він оточив себе охоронцями, Він, однак, не погодився на це, кажучи, що краще один раз умерти, аніж жити в постійному страху за життя.

Він знову влаштував пригощання і роздачу хліба, щоб схилити до себе народ. А воїнів зробив відданими собі, роздаючи землі в колоніях, серед яких найвідомішими були ті, що їх засновано на місцях Карфагена й Корінфа.

Додаток 3

Компоненти просопографічного портрету історичного діяча (за Н. Миронець та І. Старовойтенко):

1. Походження особи, її генеалогічне коріння, роль спадковості у формуванні певних інтелектуальних здібностей, час і місце народження і проживання, віросповідання, підданство, мова, родинне оточення і виховання, сімейні традиції й атмосфера, їх вплив на формування світоглядних позицій;
2. Освіта, зацікавленість певними навчальними предметами, визначальні фактори у виборі професії, службова кар'єра, участь у суспільно-політичному житті;
3. Приятельське оточення, взаємостосунки з людьми, вплив на особистість оточення або навпаки – вплив досліджуваної особистості на оточуючих її осіб;
4. Мотиви найвідоміших вчинків, які закарбували ім'я діяча в історії; вплив на них зовнішніх факторів;
5. Антропологічний тип особи, її зовнішній вигляд, особливості манер, одягу, звичок;
6. Вдача, темперамент, внутрішній світ, захоплення і відрази;
7. Причини піднесення і спадів у діяльності творчих особистостей;
8. Доленосні події у приватному житті досліджуваної особи (одруження, народження дітей), їх вплив на основну діяльність (наукову, творчу, громадську, політичну);
9. Особисто-інтимне життя, подружні та родинні стосунки, їх визначальний або другорядний вплив на діяльність особистості;
10. Фізичне і психічне самопочуття особистості у різні періоди її життя, пояснення ним окремих епізодів її діяльності;
11. Особистісно-людські особливості вдачі, наприклад, співчутливість чи бездушність, благодійність чи байдужість, здатність співпереживати чи

егоцентризм, комунікабельність чи замкненість, автократизм чи дипломатичність, поведінка, реакція на життєві події й обставини.

Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. І. Н. Войцехівська (кер. авт. кал.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко [та ін.]. – К.: Либідь, 2008. – С. 427-428.

Додаток К

Генеалогічне досьє (за П. Дюрі)

1. . Громадянський стан — документи про народження, смерть тощо;
2. Сімейний стан – свідоцтва про шлюб, розлучення, шлюбні контракти тощо;
3. Національність – походження, громадянство, еміграційні документи тощо;
4. Зовнішній вигляд та фізичний стан – фотографії, портрети, медичні відомості про стан здоров'я тощо;
5. Віросповідання – акти про хрещення, вінчання, відспівування та ін.;
6. Освіта – дипломи, атестати тощо;
7. Кар'єрне зростання та соціальний стан – накази про призначення на посаду та звільнення, подяки, документи про нагородження та відзнаки, доповідні, покарання, скарги та ін.;
8. Фінансовий стан – банківські документи, боргові квитанції, майнові документи тощо

Томазов В.В. Просопографія: дисциплінарний статус і дослідницькі можливості. Українська біографістика: збірник наукових праць. 2021. № 22. С. 65.

Додаток Л

Сторінка історичного діяча в соціальній мережі Facebook

Історія та правознавство в школі онлайн

Головна Створити

Ім'я _____

Життєпис ▾ Про себе Друзі 746 Світлини Архів Більше ▾

Створити допис Життєва подія

Що у вас на думці?

Світлини/Ві... Позначити д... Почуття або...

Дописи Керувати дописами Список Сітка

Про себе

Роки життя _____
 Місце проживання _____
 Батьки _____
 Уподобання _____
 Риси характеру _____
 Мета _____

Друзі · 746 Знайти друзів

Мое життя в сенкані

Напишіть коментар...

Подобається Коментувати Поширити